

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Katedra politologie

Bakalářská práce

na téma

**Komparace levicových politických režimů Huga
Cháveze ve Venezuele a Evo Moralese v Bolívii**

Jméno: Lukáš

Příjmení: Vajda

Ročník: 3.

Akademický rok: 2009/2010

Konzultant: PhDr. Lada Šušlíková, PhD.

Místo a datum vypracování práce: Praha, letní semestr 2010

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu uvedené v Seznamu literatury a zdrojů.
2. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 118 092 znaků s mezerami, tj. 76 normostran.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 24. června 2010.

Lukáš Vajda

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí práce za poskytnutí odborné pomoci a za její trpělivost.

Bibliografický záznam

VAJDA, Lukáš. *Komparace levicových politických režimů Huga Cháveze ve Venezuele a Evo Moralese v Bolívii*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2010. 76 s. Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Lada Šušlíková, Ph.D.

Anotace

Tato bakalářská práce je zaměřena na komparaci současných levicových politických režimů Bolívie a Venezuely a jejich charismatických prezidentů, Eva Moralese a Huga Cháveze. Nejprve jsou popsány historické souvislosti vývoje daných států, po nichž následuje detailní popis jejich politických institucí a stranických systémů. Stěžejní část této práce se zabývá politikou obou prezidentů, jejich vztahu k opozici a vysvětluje tak jejich současnou pozici v daném politickém systému. Důraz je rovněž kladen na zahraniční vztahy a spojení Bolívie a Venezuely, obzvláště pak vzhledem ke Spojeným státům americkým.

Abstract

The aim of this thesis is to compare the current left-wing political regimes in Bolivia and Venezuela and its charismatic leaders, Evo Morales and Hugo Chávez and their role in the political process. It firstly outlines a brief historical background that is followed by a detailed description of their political institutions and the evolution of party systems. The fundamental part deals with the major policy issues of both presidents, their relation towards the opposition and thus their position within the political system. The thesis focuses primarily on the steps taken specifically by Morales and Chávez. There is a strong emphasis on foreign relations of these two countries, especially with regard to the United States.

Klíčová slova: Bolívie, Venezuela, Hugo Chávez, Evo Morales

Keywords: Bolivia, Venezuela, Hugo Chávez, Evo Morales

Obsah

1. Úvod	4
2. Politické systémy Bolívie a Venezuely	7
2.1. Politický systém Bolívie	7
2.1.1. Základní údaje o Bolívii.....	7
2.1.2. Politický vývoj Bolívie do nástupu Eva Moralese	8
2.1.3. Ústavní systém Bolívie	13
2.1.4. Stranický systém Bolívie.....	15
2.2. Politický systém Venezuely	18
2.2.1. Základní údaje o Bolívarovské republice Venezuela	18
2.2.2. Vznik Venezuelské republiky	19
2.2.3. Ústavní zakotvení moci	21
2.2.4. Stranický systém.....	24
3. Podoba současných režimů Bolívie za prezidenta Eva Moralese a Venezuely Huga Cháveze	28
3.1. Režim Eva Moralese	28
3.1.1. Morales před rokem 2005	28
3.1.2. Vítězství Evo Moralese v prezidentských volbách.....	30
3.1.3. Znárodnění nerostného bohatství	31
3.1.4. Ústavní změny a separatistické tendence autonomních regionů.....	31
3.1.5. Pozemková reforma	34
3.1.6. Koka v bolivijské společnosti	35
3.1.7. Vnější vztahy Bolívie.....	36
3.2. Režim Huga Cháveze	39
3.2.1. Chávez před nástupem k moci	39
3.2.2. První prezidentské období Huga Cháveze.....	41
3.2.3. Pokus o státní převrat 2002	43
3.2.4. Chávezovo druhé funkční období	45
3.2.5. Venezuela – autoritativní režim?	47
3.2.6. Vnější vztahy Venezuely.....	48
3.3. Komparace současných režimů Eva Moralese a Huga Cháveze.....	54
4. Závěr.....	63
Seznam literatury a zdrojů	65
Seznam zkratk	75

1. Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá analýzou politických systémů dvou jihoamerických zemí - Bolívie a Venezuely, respektive režimů jejich hlavních představitelů, prezidentů, bolivijského Eva Moralese a venezuelského Huga Cháveze. Hlavní záměr této práce je objektivní analýza politické situace v daných zemích a srovnání současných prezidentských režimů.

Hugo Chávez je prezidentem Venezuely již od roku 1999 a během tohoto období se stal symbolem specifického jihoamerického socialismu a odporu vůči Spojeným státům americkým. Bolivijský prezident Evo Morales byl zvolen v roce 2005 a stal se první bolivijskou hlavou státu indiánského původu, což je na latinskoamerické poměry velice netradiční. Do určité míry se snaží kopírovat Chávezovu politickou linii, ale usiluje více o pragmatické řešení problémů, než venezuelský populismus. Oba státy jsou stejně jako jejich představitelé velmi specifické a to například v etnické skladbě obyvatelstva nebo v obrovských zásobách nerostného bohatství, což jsou stěžejní faktory zásadně ovlivňující politický život Bolívie a Venezuely.

Práce se pokouší vysvětlit důvody, proč si tyto země zvolily do čela levicové vůdce, a analyzuje, jak jsou prezidenti úspěšní při prosazování svého programu. Je zaměřena na cesty prezidentů k moci a současnou podobu politického systému. Část textu v kapitolách analyzujících dnešní podobu režimů je pak věnována zahraničněpolitické orientaci obou zemí.

Mé hlavní výzkumné otázky, na které tato práce bude odpovídat, jsou rozděleny do čtyř kategorií. Udržují si oba prezidenti výsadní postavení ve svých zemích? Fungují tu skutečné opoziční síly, a pokud ano, v jakých intencích? Jsou tyto režimy dlouhodobě udržitelné, nebo existují viditelné symptomy hrozící krize? Jak jsou tito lídři vnímáni v zahraničí, zejména pak ve Spojených státech amerických a v ostatních regionálních státech?

Strukturu práce jsem si zvolil tak, aby chronologicky a systematicky analyzovala nejdůležitější faktory ovlivňující současné politické systémy Bolívie, resp. Venezuely.

První část práce se zaměřuje na politický a stranický vývoj obou zemí. Jedná se o detailní popis vývoje dané země zejména z hlediska politického systému. Nejprve jsou stručně představeny hlavní charakteristiky obou zemí a etnická skladba obyvatelstva. Další kapitoly se zabývají politickým vývojem, který vedl až ke zvolení Eva Moralese, respektive Huga Cháveze. Následuje rozbor nově přijatých ústav a poté analýza stranických systémů obou zemí od počátků demokratizace po současnost. Historickému vývoji věnuji velký prostor zejména proto, že je nezbytný k pečlivému pochopení současných režimů. Bez znalosti daných specifik Bolívie a Venezuely by bylo velmi obtížné rozumět komplexnímu obrazu přítomnosti. Proto jsem u obou zemí neopomenul i jejich raný vývoj v 19. století a v první polovině 20. století, protože podle mého názoru pomohou při vnímání současnosti. Je rovněž důležité podrobně analyzovat jejich postupnou demokratizaci, tedy postupný přechod k demokratickým institucím, protože z tohoto procesu vyplynulo i současné rozložení politických sil. Druhá část práce se zabývá současnou podobou politických režimů Bolívie a Venezuely. Zaměřuje se na hlavní politické reformy, které prezidenti prosadili. Poslední kapitola druhé části obsahuje detailní komparaci těchto režimů.

Největším problémem při přípravě mé bakalářské práce se ukázal být nedostatek kvalitních, věrohodných relevantních zdrojů. Kvůli snaze dosáhnout maximální možné objektivitu a přesnosti jsem se snažil o co největší využití primárních zdrojů (ústavy, oficiální volební výsledky, oficiální internetové stránky vlád). Na druhou stranu je možné pravdivost a objektivitu některých takových zdrojů zpochybnit¹. Některé stěžejní informace v lepších případech chyběly (např. starší volební výsledky), v horším pak vůbec nebyly uvedeny,

¹ Například oficiální vládní stránky se zaměřují více na propagandu, než na faktické a objektivní informace.

nebo byly uvedeny chybně. Tento problém platil pro obě země. U sekundární literatury jsem se setkal s nedostatkem kvalitního a pluralitního studijního materiálu. Většina dostupných informací je tvořena analýzami amerických a britských politologů a sociálních vědců, menšina pak jihoamerickými odborníky. Primárně jsem využíval literaturu amerického profesora Steva Ellnera, který se dlouhodobě zabývá venezuelskou společností a jejím politickým systémem. Při analýze Bolívie jsem čerpal z prací bolivijského sociologa a politologa Huga Moldize. I dostupnost objektivních internetových zdrojů v těchto zemích byla velmi špatná a nedostatečná, kvůli čemuž jsem v práci využíval zejména amerických a britských periodik, zabývajících se danou problematikou. Z důvodu objektivní jsem preferoval například i databázi *CIA Factbook*² před oficiálními stránkami daných zemí. Do práce jsem zahrnul různé vědecké úhly pohledu, které jsem zaznamenal při práci s danými zdroji, zejména kvůli snaze o nestrannost a objektivní hodnocení.

Obecná dostupnost zdrojů zabývajících se Venezuelou, její historií a politickým systémem byla lepší než dostupnost informací o Bolívii. I přesto bylo často velmi tvrdým oříškem nalézt konkrétní zdroj o Venezuele i s pomocí vedoucí práce. Při zpracovávání analýzy bolivijského systému jsem naopak zaznamenal velké problémy při práci s oficiálními internetovými stránkami tamních úřadů, kde často nebyly poskytnuty základní informace³ nebo stránky vůbec nefungovaly.

Z hlediska rozsahu práce jsem uvažoval o vynechání některých částí, vedoucí práce mi však doporučila nechat práci delší, aby se nenarušila logičnost, struktura a celost textu.

² Jsem si plně vědom, že se na tuto databázi nelze zcela spolehnout, proto jsem se snažil ověřovat všechny údaje, které jsem z ní čerpal, u minimálně dvou dalších zdrojů.

³ Například volební výsledky.

2. Politické systémy Bolívie a Venezuely

2.1. Politický systém Bolívie

2.1.1. Základní údaje o Bolívii

Mnohonárodnostní stát Bolívie (*Estado Plurinacional de Bolivia*) se nachází v západní části jihoamerického kontinentu a jeho rozloha činí 1 098 000 km². V Bolívii žije podle odhadů z roku 2009 asi 9 775 000 obyvatel.⁴ Nejchudší země Jižní Ameriky je specifická tím, že má dvě hlavní města. La Paz je administrativním *de facto* hlavním městem, protože zde sídlí prezident a Národní kongres (*Congreso Nacional*). Město Sucre je oficiálně uváděno jako hlavní město (Hl. I, čl. VI ústavy⁵), navzdory tomu, že se zde nenachází legislativní ani exekutivní orgány. V Sucre sídlí Nejvyšší soud spravedlnosti (*Tribunal Supremo de Justicia*) a Mnohonárodnostní ústavní tribunál (*Tribunal Constitucional Plurinacional*), což z něj činí judiciální centrum země.⁶

Bolívie je indiánskou zemí a v kontextu andských zemí je v ní vliv tzv. *pueblos originarios*⁷ velmi silný. Nejpočetnější a hlavní etnika obývají Altiplano, což je náhorní plošina rozdělující západní a východní Andy. Jedná se o Ajmary, potomky předkolumbovských království, kteří tvoří 25 % populace. Nejpočetnější indiánskou skupinou jsou s 30 % obyvatelstva Kečuové (*Quechua*). Zbývající populace se skládá z 30 % mesticů (*mestizos*) a 15 % bělochů. Země je geograficky i etnicky rozdělena na hornatý indiánský západ a nížinatý bělošský východ. Bolívie je nábožensky homogenní, 95 % obyvatel se hlásí k římskokatolickému vyznání.⁸

⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html>

⁵ Ústava Mnohonárodnostního státu Bolívie 2009 (*Constitución del Estado Plurinacional de Bolivia*). Dostupné na WWW: <<http://www.patrianueva.bo/constitucion/>>.

⁶ <http://boliviainfoforum.org.uk/news-detail.asp?id=19>

⁷ Termínem *pueblos originarios* se obecně označují původní obyvatelé dnešních latinskoamerických států, většinou indiánského původu.

⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html>

Úředními jazyky jsou kromě španělštiny i indiánské jazyky všech kmenů obývajících Bolívii. Řadíme do nich například jazyk *guaraní*, *quechua* nebo *aymara* – celkově se používá 36 oficiálních jazyků (Část I., Hl. I., kap. I, čl. 5). Bolívie je unitární republikou, která se administrativně dělí na 9 autonomních oblastí (*departamentos autonomos*) (Část II., Hl. VII., kap. III, čl. 269 – 276).

2.1.2. Politický vývoj Bolívie do nástupu Eva Moralese

Území dnešní Bolívie bylo kolonizováno Španěly od roku 1524, kdy se nazývalo Horní Peru (*Alto Perú*). V 16. století to byla nejbohatší část Nového světa díky rozsáhlým nalezištím stříbra v oblasti Potosí. Napoleonské války způsobily výrazné oslabení Španělska a rozpad jeho jihoamerického impéria. Bolívie byla první ze zemí, která zahájila v roce 1809 boj za nezávislost trvající šestnáct let. Nový stát byl pojmenován po osvoboditeli Simonu Bolívarovi. [Moldiz 2009: 11 – 12]

Politické dějiny Bolívie byly ovlivněny značnou ztrátou původního území a nerostného bohatství. V letech 1879 – 1883 bojovala společně s Peru proti Chile v tzv. ledkové neboli pacifické válce (*Guerra del Pacífico*), při které přišla o provincii Atacamá, kde leží největší naleziště ledku na světě. Hlavně se z Bolívie stal jediný jihoamerický vnitrozemský stát, protože ztratila přístup k Tichému oceánu. [Moldiz 2009: 14]

Ledková válka měla i vnitropolitické důsledky, protože uvedla zemi do hluboké krize, v níž se střetávali liberálové s konzervativci. Výsledkem občanské války (*guerra federal*) bylo povstání liberálů a přesun hlavního města do La Pazu. Korupce i vláda podnikatelských elit zůstala *de facto* stejná. V roce 1903 zabrala Brazílie území na severu Bolívie (*Acre*) bohaté na přírodní kaučuk. [Buben, Somogyi 2009: 54 – 59]

Ve válce o Chaco (*Guerra del Chaco*), která probíhala v období 1932 – 1935, bojovala Bolívie proti Paraguayi. Hranice nebyly přesně vymezeny a obě strany se mylně domnívaly, že se zde nacházejí bohatá naleziště ropy. Hugo

Moldiz tvrdí, že se nejednalo o konflikt mezi dvěma státy, ale o boj o dominanci mezi americkou společností *Standard Oil* a britskou *Shell* [Moldiz 2009: 16]. Bolívie byla na konflikt dobře připravená, mezi její hlavní výhody patřila vycvičená armáda a trojnásobný počet obyvatelstva. Její porážka byla způsobena teplým a vlhkým klimatem Chaca, na které nebyli vojáci z Altiplana zvyklí a v posledním roce bojů rovněž špatnou morálkou bolivijské armády. Paraguay připojila 75 % sporné oblasti ke svému území, které se zvětšilo o 60 %. Bolívie si udržela přístup k řece Paraguay, která jí umožňuje přístup k Atlantickému oceánu. Válka byla nejkrvavějším jihoamerickým konfliktem ve 20. století. [Moldiz 2009: 16 – 17]

Nejdůležitější událostí bolivijského politického vývoje 20. století byla bolivijská národní revoluce (*Revolucion Boliviana*) v roce 1952. Události k ní vedoucí byly ovlivněny především válkou o Chaco. Za neúspěchy společnost vinila zahraniční kapitál, domácí politiky a cínové magnáty. Sociálně a rasově rozdělená Bolívie si uvědomila nutnost politických změn. Do politiky začaly pronikat nové ideové proudy, které se ostře vymezovaly proti liberalismu, protože tradiční republikáni a liberálové ztratili s koncem války svou legitimitu. [Moldiz 2009: 18]

Po generální stávce v roce 1946 byl zavražděn prezident Gualberto Villarroel, podporovaný Národní revoluční stranou (*Movimiento Nacionalista Revolucionario*, MNR) a k moci se vrátili pravicoví oligarchové. Toto období od roku 1946 do 1952 se nazývá *Sexenio* a je charakterizováno pokusem o restauraci nacionalisty narušeného systému. Liberální vláda však stále čelila rostoucí síle MNR, které se snažila omezovat. Vůdci MNR odešli do exilu, ale strana nepřerušila svou činnost na území Bolívie a v letech 1949 a 1950 organizovala stávky horníků, které potlačila armáda. Ve volbách v červnu 1951 zvítězil kandidát MNR v exilu Víctor Paz Estenssoro, ale vláda výsledky hlasování nerespektovala. Tehdejší prezident Mamerto Urriolagoitia Harriague vládu raději předal vojenské juntě s generálem Hugo Balliviánem Rojas. [Buben, Somogyi 2009: 84 – 85]

Začátkem roku 1952 se projevila nejednota vojenské junty. MNR využila její slabosti a 9. dubna v La Pazu propuklo povstání. MNR šlo o prosazení legitimní moci získanou v prezidentských volbách, což se jí podařilo. Revoluční proces přinesl velké sociální a politické změny již v prvních letech vlády MNR. Strana zavedla všeobecné hlasovací právo, znárodnila cínové doly a realizovala agrární reformu. MNR se ale rozpadala na dvě křídla, levicové a pravicové, a tím ztratila své postavení z první poloviny 50. let. Bolivijská národní revoluce byla ukončena vojenským pučem v listopadu 1964, kdy se moci ujal generál René Barrientos. [Roedl 2007: 267 – 268]

Období mezi lety 1964 až 1982 bylo opět politicky bouřlivé a nestabilní. Vznikaly velmi slabé vlády, což mělo za následek rychlé střídání vojenských prezidentů. Nerostné bohatství bylo opět privatizováno. Diktatura Hugo Banzer (1971 – 1977) potlačovala dělnická hnutí a suspendovala občanská a lidská práva. Navzdory ekonomickému boomu z přelomu 70. a 80. let zanechaly vojenské junty zemi ve velkém veřejném dluhu s hyperinflací pohybující se okolo 900 %. Po pádu diktatury nastal čtyřletý přechod k demokracii, během nichž se konaly troje zmanipulované prezidentské volby. Armáda nebyla spokojena s žádným kandidátem na tuto funkci, ale nakonec díky demonstracím jmenovala prozatímní prezidentkou Lidiu Gueiler Tejadu z MNR. [Moldiz 2009: 22]

V roce 1982 byl prezidentem zvolen Hernán Siles Zuazo, který měl širokou podporu obyvatelstva, protože armáda byla kvůli předchozímu vládnutí zdiskreditovaná. Země procházela hlubokou ekonomickou krizí, kterou Siles nedokázal zlepšit a rezignoval. [Moldiz 2009: 24]

Ve volbách v roce 1985 dostal nejvíce hlasů Hugo Banzer, ale nezískal absolutní většinu a Kongres⁹ zvolil prezidentem Paz Estenssora. Estenssoro realizoval nezbytné ekonomické reformy díky tzv. demokratickému paktu

⁹ Kongres (*Congreso*) byl bolivijským legislativním orgánem do přijetí ústavy v roce 2009, poté se přejmenoval na Mnohonárodnostní shromáždění (*Asemblea Plurinacional*). Obě komory zůstaly, novým ústavním dokumentem došlo k zvýšení počtu poslanců a ke snížení počtu senátorů. (blíže viz kapitola 3.1.4.)

(*Pacto por la Democracia*) se Stranou demokratické akce (*Acción Democrática Nacionalista*, ADN) Banzera. Tato dohoda zavazovala strany ke spolupráci, která měla snížit státní dluh a inflaci a devalvovat měnu. Vláda díky investičním pobídkám přilákala zahraniční investory, díky nimž začala růst ekonomika. [Buben, Somogyi 2009: 136 – 138]

Státní zásahy do ekonomiky byly omezeny a docházelo k privatizaci státních podniků. Na druhou stranu byly zavřeny některé doly a tím došlo k propuštění 45 % horníků a dělníků. Tyto skupiny obyvatelstva se spojily s domorodými pěstiteli koky, ze kterých později vzešla strana Hnutí k socialismu (*Movimiento Al Socialismo*, MAS). Mezinárodní finanční instituce a Spojené státy Bolívii finančně podporovali, ale zároveň se snažili o eradikaci koky v zemi, což způsobovalo nespokojenost indiánské populace. [Lee Van Cott 2007: 352 – 354]

V roce 1989 vyhrál prezidentské volby kandidát MNR Gonzalo Sánchez de Lozada, ale nezískal absolutní většinu a tak o novém prezidentovi musel rozhodnout Kongres (o způsobu volby hlavy státu viz kapitola 3.1.4.). Pravicové a levicové strany se spojily proti centristickému MNR a prezidentem byl zvolen Jaime Paz Zamora z Hnutí revoluční levice (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*, MIR). Zamora navzdory své marxistické výchově pokračoval v neoliberálních ekonomických reformách. K drogové problematice se stavěl mnohem shovívavěji než jeho předchůdce a odmítal bližší spolupráci se Spojenými státy. [Moldiz 2009: 25 – 26]

Sánchez de Lozada zvítězil v následujících volbách a v roce 1993 se stal prezidentem. Mezi hlavní úspěchy jeho vlády patřila decentralizace státu a oficiální uznání indiánských práv, jako například zavedení vyučování indiánských jazyků. [Roedl 2007: 275 – 276] Vzhledem k politické stabilitě Bolívie a ekonomickému růstu se očekávalo Lozadovo znovuzvolení v roce 1997. Volby však vyhrálo ADN s Hugo Banzerem¹⁰, který se stal prvním

¹⁰ http://www.cne.org.bo/proces_electoral/generales/resultados97/resul_nacional.asp

bývalým diktátorem v Latinské Americe, jenž se k moci vrátil demokratickou cestou.

Banzer byl velkým spojencem USA a na jejich žádost zavedl program pro vymýcení koky, který pro pěstitele znamenal ztrátu ve výši 500 miliónů amerických dolarů. V roce 2000 nespokojenost s Banzerovou politikou vyvrcholila v tzv. Vodní válku (*guerra del agua*). Vláda se pod tlakem Světové banky rozhodla privatizovat vodní zdroje a vodovody ve městě Cochabamba v centrální Bolívii, což zvedlo ceny o 35 %. Obyvatelé protestovali proti vládní politice, načež bylo vyhlášeno stanné právo a policie začala násilně zasahovat. Vláda po třech měsících občanských nepokojů zrušila své původní rozhodnutí o privatizaci. Svůj mandát však kvůli nemoci nedokončil a v roce 2001 na jeho post nastoupil viceprezident Jorge Quiroga. [Moldiz 2009: 28 – 29]

Nepopulární kroky Banzerovy vlády se projevíly v následujících prezidentských volbách v roce 2002. ADN získala pouze 3,4 % hlasů¹¹. Zvolen byl opět Sánchez de Lozada, který v úřadu vydržel jen rok kvůli rostoucím sociálním nepokojům. Prezident pokračoval v boji proti pěstitelům koky, což vedlo k antagonismu původních obyvatel. V říjnu 2003 se prezident rozhodl prodávat zemní plyn přes chilské přístavy. Tento krok vyvolal blokády silnic a masivní demonstrace v ulicích měst, protože Chile je historicky bráno jako největší nepřítel Bolívie. [Roedl 2007: 278 – 279]

Prezidentem se stal Carlos Mesa, který demonstrantům slíbil referendum o svolání ústavního shromáždění. Mesa však již v březnu 2005 rezignoval, protože nedokázal vyřešit sociální a ekonomické problémy země. [Roedl 2007: 279] V prosinci 2005 se konaly prezidentské volby, které s 53,7 % vyhrál lídr strany MAS Evo Morales. (viz kapitola 2.1.5.)

¹¹ http://www.cne.org.bo/proces_electoral/generales/resultados2002/resul_nacional.asp#

2.1.3. Ústavní systém Bolívie

Současný systém je determinován Ústavou Mnohonárodnostního státu Bolívie (*Constitución del Estado Plurinacional de Bolivia*), která byla schválena v referendu 25. ledna 2009. Podle tohoto dokumentu je Bolívie unitární, sociální a mnohonárodní decentralizovaný stát¹² (Část I., Hl. I., kap. I, čl. 1). Ústava rozděluje státní moc na legislativní, exekutivní, soudní a volební.

2.1.3.1. Moc zákonodárná

Legislativa je tvořena dvoukomorovým Mnohonárodnostním shromážděním (*Asemblea Legislativa Plurinacional*), skládající se z Poslanecké sněmovny (*Cámara de Diputados*) a Senátu (*Cámara de Senadores*) (Část II., Hl. I., kap. I, čl. 145). Poslanecká sněmovna má 130 členů, z nichž je vždy polovina v každé autonomní oblasti volena v jednomandátových volebních obvodech (volena jednokolovým většinovým volebním systémem) a druhá polovina ve vícemandátových obvodech (volena proporcionálním volebním systémem s d'Hondtovou metodou volebního dělitele) (Část II., Hl. I., kap. I, čl. 146).

V Senátu zasedá 36 senátorů. Z každé z 9 autonomních oblastí jsou proporcionálním volebním systémem (při užití d'Hondtovy metody volebního dělitele) voleni 4 zástupci (Část II., Hl. I., kap. I, čl. 148). Obě komory jsou voleny na pětiletá období (Část II., Hl. I., kap. I, čl. 156). V Bolívii existuje volební povinnost, kterou má každý občan starší 18 let (Část I., Hl. II., kap. III, čl. 26). Ústavní dokument rovněž zajišťuje reprezentaci indiánským skupinám žijícím v řídkce osídlených oblastech (Část II., Hl. I., kap. I, čl. 147).

¹² Nebude-li určeno jinak, následující text vychází z textu Ústavy Mnohonárodnostního státu Bolívie 2009 (*Constitución del Estado Plurinacional de Bolivia*). Dostupné na WWW: <<http://www.patrianueva.bo/constitucion/>>. V kulaté závorce vždy uveden příslušný odstavec této ústavy.

2.1.3.2. Moc výkonná

Výkonná moc podle ústavy náleží prezidentovi republiky (*Presidente del Estado*), viceprezidentovi republiky (*Vicepresidente del Estado*) a ministerské radě (*Consejo de Ministros*) (Část II., Hl. II., kap. I, čl. 165). Prezident i viceprezident jsou voleni proporcionálním volebním systémem na dobu pěti let s možností jednoho znovuzvolení (Část II., Hl. II., kap. II, čl. 168). Zvolen je ten kandidát, který získal více než 50 % hlasů. Při nenaplnění této podmínky je třeba alespoň 40 % hlasů a náskok nejméně 10 % na druhého kandidáta. Pokud nenastane žádná z uvedených variant, ve lhůtě šedesáti dnů se koná druhé kolo, do něhož postoupí dva nejúspěšnější kandidáti z prvního kola. Prezidentem se stane vítězný kandidát z druhého kola (Část II., Hl. II., kap. II, čl. 167).

Viceprezident republiky plní roli prezidenta v případě jeho nemožnosti vykonávat funkci (Část II., Hl. II., kap. II, čl. 169). Ministři bolivijské vlády nesmějí být zároveň členy Mnohonárodnostního shromáždění (Část II., Hl. II., kap. III, čl. 176).

2.1.3.3. Moc soudní

Soudní soustavu Bolívie zastřešuje Nejvyšší soud spravedlnosti (*Tribunal Supremo de Justicia*). Soudci byli dříve jmenováni Národním kongresem (*Congreso Nacional*). Podle nové ústavy se nejprve provede preselektce kandidátů dvěma třetinami Mnohonárodnostního shromáždění, z něhož jsou soudci voleni přímo na 6 let bez možnosti znovuzvolení (Část II., Hl. III., kap. II, čl. 181).

Ústavní soudnictví je vykonáváno Mnohonárodnostním ústavním tribunálem (*Tribunal Constitucional Plurinacional*), jehož soudci jsou rovněž voleni (Část II., Hl. III., kap. VI, čl. 196 – 198). Nová ústava vytvořila pravidla pro vykonávání indiánské jurisdikce (*jurisdicción indígena originaria*

campesina), jenž je vydělena ze soustavy obecných soudů za předpokladu dodržování kogentních ustanovení (Část II., Hl. III., kap. IV, čl. 190 – 192).

2.1.3.4. Specifika

Bolivijská ústava představuje čtvrtou složku státní moci – moc volební, jejímž orgánem je Nejvyšší volební tribunál (*Tribunal Supremo Electoral*, TSE). Skládá se ze sedmi členů, z nichž musí být alespoň dva indiánského původu. Funkce TSE spočívá v organizaci voleb a dohledu nad jejich průběhem a v ochraně politických práv bolivijských občanů (Část II., Hl. IV., kap. I, čl. 206 – 208).

2.1.4. Stranický systém Bolívie

2.1.4.1. Hlavní politické strany

Dnešní bolivijský stranický systém je výsledkem vývoje od Revoluce z roku 1952. Dominantní stranou 50. let byla **Národní revoluční strana** (*Movimiento Nacionalista Revolucionario*, MNR), která se však vlivem názorových rozdílů rozštěpila na menší středolevé subjekty. Strana měla velmi širokou členskou základnu a představovala nacionalistický proud. Mezi její hlavní cíle patřila ekonomická emancipace země, zlepšení podmínek původním obyvatelům a znárodnění nerostného bohatství. MNR ve svých počátcích působilo jako levicová proreformní strana, nicméně zejména v souvislosti s radikální neoliberální politikou prezidenta Gonzala Sáncheze de Lozady, silně podporovaného USA, došlo v 90. letech k jejímu posunu v rámci stranického spektra směrem doprava. [Moldiz 2009: 82] Po roce 2002 se straně propadly preference, přičemž v roce 2005 získala pouze 6,46 % hlasů.¹³ Bývalý vojenský diktátor Hugo Banzer založil v roce 1979 **Stranu demokratické akce** (*Acción Democrática Nacionalista*, ADN), která

¹³ <http://www.cne.org.bo/sirenacomp/index.aspx>

představovala pravicový proud v bolivijské politice. Od roku 1985 do 1989 byla součástí vládní koalice s MNR, poté, co tyto politicky odlišné subjekty podepsaly tzv. Demokratický pakt. Mezi hlavní priority strany patřily kromě neoliberálních ekonomických reforem a snahy o omezení vlivu odborových hnutí také dobré vztahy se Spojenými státy. Ty byly ovšem podmíněny důsledným bojem proti pěstitelům koky. [Lee Van Cott 2007: 352] Banzer byl v roce 1997 demokraticky zvolen prezidentem.

V roce 2005 byla strana přejmenována na **Sociálnědemokratickou sílu** (*Poder Democrático y Social*, PODEMOS). Straničtí představitelé se obávali, že název ADN byla asociován s bývalým diktátorem Banzerem. [Springerová 2007] PODEMOS vlivem vnitřního rozštěpení ztratila registraci u Národního volebního soudu (*Corte Nacional Electoral*, CNE) v roce 2008 a posledních voleb se tak již neúčastnila.

V roce 1971 se od MNR odtrhla část levicově smýšlejících studentů a založili nové **Hnutí revoluční levice** (*Movimiento de la Izquierda Revolucionaria*, MIR). Původně se jednalo o marxistickou stranu, ale v osmdesátých letech MIR opouští radikální pozice. Stala se z ní umírněná sociálnědemokratická strana, která spolu s MNR a ADN patřila mezi tři dominantní strany od roku 1985 do 2002. V roce 2006 byla MNR odebrána registrace CNE, protože ve volbách do Ústavodárného shromáždění získala méně než 2 % hlasů. [Lee Van Cott 2007: 353 – 355]

Hnutí k socialismu – Politický nástroj suverenity lidu (*Movimiento Al Socialismo – Instrumento Político por la Soberanía de los Pueblos*, MAS) je dominantní politickou stranou Bolívie po roce 2005, jejíž předseda Evo Morales je od roku 2006 prezidentem. MAS vznikla z hnutí pěstitelů koky v roce 1997. Mezi hlavní priority strany patří emancipace indiánského obyvatelstva, znárodnění energetických zdrojů a strategických surovin a posílení národní jednoty, protože Bolívie vždy byla sociálně a národnostně rozdělenou zemí. Ve straně převládá zájem o domorodé skupiny a ne o střední třídu, což MAS odlišuje od jiných politických subjektů. Podle prezidenta

Moralese je třeba bojovat proti kapitalismu jako proti největšímu nepříteli lidstva. Strana je rovněž známá svými anti-imperialstickými postoji a tím i antagonismem vůči USA. [Moldiz 2009: 88 – 91]

Nejsilnější opoziční stranou Bolívie je **Pokrokový plán pro Bolívii – Národní shoda** (*Plan Progreso para Bolivia – Concertación Nacional*, PPB-CN). Její předseda Reyes Villa usiluje o zrušení ústavy z ledna 2009 a o blízké vztahy se Spojenými státy. Ekonomický program této středopravicové strany je zaměřen na přilákání zahraničních investorů do Bolívie. PPB-CN usiluje o větší míru samosprávy pro autonomní oblasti. Ve volbách 2009 strana obsadila druhé místo, když získala 26,46 % hlasů.¹⁴

Třetí nejsilnější stranou podle výsledků voleb z roku 2009 je **Fronta národní jednoty** (*Frente de Unidad Nacional*, UN). UN je umírněné pravicové uskupení, jehož program klade důraz na eradikaci koky a snížení nezaměstnanosti. Tato strana má ale velmi malý vliv, protože se ziskem 5,65 % disponuje pouze 3 mandáty v Poslanecké sněmovně a nemá vysoký koaliční ani vyděračský potenciál.¹⁵

2.1.4.2. Typologie stranického systému Bolívie

Během Bolivijské národní revoluce (1952 – 1964) byl stranický systém systémem predominantní strany, jíž byla MNR. [Sartori 2005: 210 – 212] Politické spektrum se vlivem nestabilního politického systému v 70. letech silně fragmentovalo.¹⁶

Po volbách v roce 1985 se začal formovat demokratický stranický systém, který přetrval až do roku 2002. Volbám dominovalo pět politických stran, mezi něž patřily tradiční ADN, MNR a MIR a dvě populistické pravicové strany - **Svědění vlasti** (*Consciencia de la Patria*, CONDEPA) a **Občanská solidární jednota** (*Unidad Cívica Solidaridad*, UCS). Šlo tedy o

¹⁴ <http://padron.cne.org.bo/Resultados09/ResultadosEGR2009.htm>

¹⁵ <http://padron.cne.org.bo/Resultados09/ResultadosEGR2009.htm>

¹⁶ Výsledkem bylo mimo jiné 70 kandidujících subjektů ve volbách 1978.

multipartijní systém s dominancí ADN a MNR. Všechny subjekty pravidelně získávaly mezi 15 a 25 % hlasů. [Lee Van Cott 2007: 353]

Nástup antisystémových indiánských hnutí v roce 1997 polarizoval stranický systém, kvůli jejich odmítavému stanovisku k zastupitelské demokracii a tržní ekonomice. MAS i MIP naopak podporovaly model státem řízeného systému a kladly důraz na etnickou identitu obyvatelstva. Kritici označují indiánské subjekty spíše jako sociální hnutí, protože nejsou organizovány jako politické strany. [Mayorga 2006: 160 – 161]

Od voleb 2005 lze klasifikovat stranický systém opět jako systém predominantní strany. Podle Sartoriho je tento systém charakterizován existencí dalších legálních politických stran, se kterými ale nedochází ke střídání u moci. V predominantním systému musí vítězná strana získat nadpoloviční většinu hlasů v parlamentu, což MAS ve volbách v letech 2005 a 2009 získala.¹⁷ [Sartori 2005: 212 – 213]

2.2. Politický systém Venezuely

2.2.1. Základní údaje o Bolívarovské republice Venezuela

Bolívarovská republika Venezuela se nachází na severním pobřeží jihoamerického kontinentu. Rozloha státu činí 914 000 km² a hlavním městem je Caracas. V roce 2009 měla Venezuela podle odhadů 26 815 000 obyvatel. Nejpočetnější etnickou skupinou jsou mestici (*mestizos*), jichž je 67 %. Následují běloši s 22 % a afroameričané s 11%.¹⁸

Podle ústavy (Hl. I., čl. 6)¹⁹ je úředním jazykem španělština a všechny indiánské jazyky, které se ve Venezuele používají. Venezuela je federální

¹⁷ Podle Sartoriho teorie by musely proběhnout 3 volby, aby mohl být predominantní systém klasifikován jako etablovaný. [Sartori 2005: 213]. V Bolívii proběhly pouze 2 a proto je tento model nejbližší Sartorimu výše zmíněného modelu.

¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html>

¹⁹ Ústava Bolívarovské venezuelské republiky 1999 (*Constitución de la República Bolivariana de Venezuela. Publicada en Gaceta Oficial del jueves 30 de diciembre de 1999, N° 36.860*). Staženo dne 20. února 2010 z WWW: <<http://www.gobiernoenlinea.ve/docMgt/sharedfiles/ConstitucionRBV1999.pdf>>.

republikou s prezidentským systémem. Federace se dále dělí na 23 států (*Distrito Capital* – hlavní město Caracas a *Territorios Federales* – federální státy), které mají samostatně poměrně silné postavení a vliv na politiku federální vlády.

2.2.2. Vznik Venezuelské republiky

Od konce 15. století patřilo území dnešní Venezuely²⁰ do španělské koloniální říše. Počátkem 19. století vyhlásily místní elity v čele se Simonem Bolíwarem (přezdíváným *El Libertador* neboli Osvoboditel) boj za nezávislost. Bolívarova osobnost je pro venezuelskou společnost dodnes klíčová²¹.

Venezuela byla jednou z nejhudších zemí v regionu a během 19. století nedošlo k žádné změně. Ta nastala až začátkem 20. století, kdy došlo k rozmachu těžby ropy. Pro Venezuelu to znamenalo velké příjmy a příchod zahraničních společností. Byla vybudována silná státní správa a stabilní armáda. Naopak obyvatelstvo žilo nadále v chudobě, rozrůstaly se chudinské čtvrti a situace dělníků se rovněž zhoršovala. Generál Juan Gómez přesto dovedl chudý zemědělský stát změnit v jeden z nejbohatších. [Ellner 2008: 30 – 34]

V únoru 1928 vyvrcholil antagonismus společnosti proti tehdejšímu režimu a vznikla protestní „Skupina 28“ (*Generación del 28*), ze které později vycházeli představitelé venezuelské politiky druhé poloviny století. Dosavadní politické strany zanikaly a ve 30. letech, po skončení Gomezovy diktatury se objevila zbrusu nová politická uskupení. Byly jimi masové a dobře organizované politické strany, které zpočátku fungovaly v tajnosti a které formovaly venezuelskou politiku po celý zbytek století. Všechny strany měly levicový charakter a čistý štít vzhledem k předchozím režimům – nebyly

²⁰ Venezuela byla pojmenována podle podobnosti indiánských obydlí na karibském pobřeží s italskými Benátkami (*Venezia*).

²¹ Bolívarovská Venezuelská republika a Bolívie poukazují na odkaz velkého hrdiny 19. století a oba státy používají bolívarské národní měny – venezuelský *bolívar* a bolivijský *boliviano*. Bolívar se však přímo Venezuelské revoluce v roce 1810 neúčastnil, osvobodil až v roce 1813 Caracas, čímž si zasloužil svou přezdívku. [Bushnell 2003: str. 100 – 101]

navázány ani na mocné těžební společnosti, ani na vojenské diktátory. Legálními se staly až začátkem 40. let. [Ellner 2008: 34 – 40]

Období tzv. *Trienia* (1945-1948) bylo charakterizováno dominancí Demokratické akce (*Acción Democrática, AD*)²². Toto krátké období relativní demokracie skončilo nástupem generála Marca Péreze Jimenéze. Ten vedl úspěšný puč proti tehdejšímu prezidentovi Betancourtovi a obecně proti systému politických stran.²³

Tento diktátor se k moci dostal za vydatné podpory Spojených států a období jeho vlády je řazeno k nejkrutějším v latinskoamerické historii. [Rohter 2001] Zemi *de facto* řídila venezuelská armáda, politické strany byly perzekuovány vojenskou juntou a tudíž nevykonávaly svou funkci ve společnosti. Na druhou stranu se můžeme setkat s názory²⁴, které Jimenéze neodsuzují, protože dokázal investovat část příjmů z ropy do infrastruktury v chudinských čtvrtích velkých měst.

Dalším stěžejním bodem ve venezuelském politickém vývoji byl rok 1958 a tzv. Dohoda z Punta Fija (*Pacto de Punto Fijo*).²⁵ Tři hlavní politické strany, Demokratická akce (*Acción Democrática, AD*), Výbor pro nezávislou volební politickou organizaci (*Comité de Organización Política Electoral Independiente, COPEI*) a Demokratický republikánský svaz (*Unión Republicana Democrática, URD*) se zavázaly respektovat výsledek prezidentských voleb, zavést proporční volební systém a chránit nadále demokratický systém země.²⁶ Z období *Trienia* chyběla Komunistická strana Venezuely (*Partido Comunista de Venezuela, PCV*), která nebyla přizvána z důvodu těsných vazeb na cizí velmoc (Sovětský svaz).

Na základě této dohody byl v zemi *de facto* nastolen demokratický systém²⁷. Venezuela dospěla k určité konsolidaci demokracie na konci 60. let

²² Stranický systém Venezuely bude rozebrán v samostatné kapitole (viz kapitola 2.2.4.1.).

²³ http://www.gobiernoenlinea.gob.ve/venezuela/perfil_presidente32.html

²⁴ http://www.venezuelatuya.com/biografias/perez_jimenez.htm

²⁵ http://www.venezuelatuya.com/historia/punto_fijo.htm

²⁶ http://www.analitica.com/bitbliblioteca/venezuela/punto_fijo.asp

²⁷ Venezuelská tranzice k demokracii bývá označován jako sjednaný přechod. [Ellner 2008: 60]

20. století díky eliminaci radikálních faktorů na obou stranách politického spektra, což lze v tomto regionu považovat za naprostý unikát.

Hlavními postavami tohoto období byli předsedové velkých stran, Rómulo Betancourt (AD) a Rafael Caldera (COPEI), jež spojoval blízký vztah ke Spojeným státům a antikomunismus. Hugo Chávez, jako velký kritik *puntofijismu*²⁸, odmítal zejména tento systém dvou stran, kdy si podle jeho názoru rozdělili moc reprezentanti nejbohatších vrstev.²⁹ Výsledkem bylo střídání se u moci AD a COPEI prakticky až do 90. let, kdy tento systém již procházel těžkou krizí.

I díky ekonomické prosperitě, podpořené ropným boomem na začátku 70. let, a více méně hladkému fungování systému, vykazovala politická situace značnou stabilitu a všechny opakované pokusy o převrat byly neúspěšné.³⁰ To se však změnilo v první polovině 80. let, kdy mimo jiné v důsledku progresivního růstu státního zadlužení a eskalující nespokojenosti s puntofijským režimem (a propadu podpory pro stávající velké politické strany) došlo k postupné dekonsolidaci demokracie. Tato krize vyústila v druhé polovině 90. let, kdy došlo k transformaci stranického systému, výměně elit a konečně i příchodu Huga Cháveze (blíže viz kapitola 2.3.1.).

2.2.3. Ústavní zakotvení moci

Současný politický systém Venezuely je určen Ústavou Bolívarovské venezuelské republiky (*Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*), která byla v roce 1999 přijata ústavodárným shromážděním a následně schválena v referendu. Oproti ústavě z roku 1961 přinesla některé zásadní změny.³¹

²⁸ Dohoda, která strany zavazovala ke spolupráci a budování demokracie. V tomto období docházelo k alternaci dvou velkých stran u moci.

²⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1925236.stm>

³⁰ Například v září 1958, v dubnu 1960 nebo v květnu 1962, kdy šlo o pokusy příznivců generála Jimenéze o návrat k moci. [Ellner 2008: 59]

³¹ Dokument je ve srovnání s ústavou z roku 1961 velmi obsáhlý. Pravomoci prezidenta byly významně posíleny, zrušila se druhá komora parlamentu a byla rozšířena možnost přímé demokracie

2.2.3.1. Moc zákonodárná

Legislativní moc je tvořena jednokomorovým parlamentem³², tzv. Národním shromážděním (*Asamblea Nacional*), skládající se ze 167 křesel³³ (Hlava V., kapitola I., čl. 186 ústavy 1999)³⁴. Všechna tato křesla jsou nyní obsazena provládními stranami, protože volby v roce 2005 byly opozičními silami bojkotovány [Bossio Rotondo 2005]. Tři křesla jsou vyhrazena venezuelské indiánské minoritě (Hlava V, kapitola I, čl. 186 ústavy). Poslanci jsou voleni proporcionalním volebním systémem (pomocí d'Hondtovy metody volebního dělitele) (Hl. V. kap. I., čl. 186) na pětileté volební období (Hl. V., kap. I, čl. 192) a při těchto volbách jsou oprávněni volit všichni občané Venezuely starší osmnácti let (Hl. III., kap. IV, čl. 64). Členové parlamentu mohou být, na rozdíl od poslanců českého parlamentu, znovuzvoleni pouze dvakrát (Hl. V., kap. I, čl. 192).

2.2.3.2. Moc výkonná

Exekutiva Venezuely je v současné podobě systémem nesilnější mocí ve státě, jenž prakticky výlučně tvoří politiku země. Představuje ji prezident, který zároveň předsedá i vládě, viceprezident a vládní ministři (Hl. V., kap. II, čl. 225). Současný prezident republiky (*Presidente de la República*), Hugo Rafael Chávez Frias, byl zvolen do úřadu 6. prosince 1998.³⁵ Prezident je volen

formou referenda. Ústava zavedla k tradiční dělbě moci ještě další dvě větve: moc občanskou a volební. Viz kapitola č. 2.2.3.4. Specifika ústavního zakotvení moci. Prezident republiky má tak nově pravomoc vydávat dekrety bez nutnosti schválení parlamentem a jeho volební období je prodlouženo z pěti na šest let s možností znovuzvolení.

³² Do roku 1999 a reformy Ústavy tvořil legislativní moc Venezuely dvoukomorový Kongres (*Congreso*), složený z Poslanecké sněmovny (*Cámara de Diputados*) a Senátu (*Senado de la República*)

³³ Počet poslanců (*diputados*) se počítá podle poměru populace daného federálního státu a populace Venezuely. Každý stát má vždy zaručeny nejméně tři mandáty. (Hlava V, kapitola I, čl. 186 ústavy)

³⁴ Nebude-li určeno jinak, následující text vychází z textu Ústavy Bolívarské venezuelské republiky 1999 (*Constitución de la República Bolivariana de Venezuela. Publicada en Gaceta Oficial del jueves 30 de diciembre de 1999, N° 36.860*). Staženo dne 20. února 2010 z WWW: <<http://www.gobierno.nlinea.ve/docMgr/sharedfiles/ConstitucionRBV1999.pdf>>. V kulaté závorce vždy uveden příslušný článek této ústavy.

³⁵ <http://www.miamiherald.com/2009/01/30/880808/hugo-chavez-timeline.html>

přímou volbou jednokolovým většinovým systémem na šestileté volební období a bez limitu na znovuzvolení (Hl. V., kap. II, čl. 228 a čl. 230). Chávezovi se to podařilo v roce 2006, kdy porazil svého protikandidáta Manuela Rosalese ziskem 62 % hlasů.³⁶

Jeho zástupcem je viceprezident republiky (*Vicepresidente de la República*), který je jmenován prezidentem (Hl. V., kap. II, čl. 236, odst. 3). Jeho pozice je velice silná, protože je to nejbližší spolupracovník prezidenta, kterého si navíc prezident sám vybírá. Při prezidentově absenci tak viceprezident řídí zemi.

Kolegiální orgán exekutivy, tzv. ministerská rada (*Consejo de Ministros*), je rovněž jmenován prezidentem republiky (Hl. V., kap. II, čl. 236, odst. 3). Jednotliví ministři mohou být odvoláni třípětinovou většinou v *Asemblea Nacional* (Hl. V., kap. II, čl. 246).

2.2.3.3. Moc soudní

Soudní moc je tvořena soustavou soudů v čele s Nejvyšším justičním tribunálem, jehož členové jsou jmenováni Národním shromážděním na dvanáctileté období bez možnosti tento post zastávat vícekrát (Hl. V., kap. III, čl. 264). Ve venezuelské justici neexistuje varianta našeho dekoncentrovaného (difúzního) ústavního soudnictví³⁷ tuto roli zde plní ústavní senát Nejvyššího soudu. Soudy byly rovněž restrukturalizovány po nástupu Cháveze k moci, čímž byly například zrušeny soudy prvního stupně pro administrativní spory. [Nachtigallová 2006: 370 – 371]

2.2.3.4. Specifika

Ústava obsahuje komplexnější rozdělení mocí a přichází s tzv. občanskou mocí (Hlava V., kap. IV., čl. 273). Je představována

³⁶ <http://www.globovision.com/news.php?nid=43967>

³⁷ Dekoncentrované ústavní soudnictví znamená, že existuje specializovaný soudní orgán, jenž se zabývá kontrolou ústavy. [Hřebejk 1998: 324]

Republikánskou radou morálky (*Consejo Moral Republicano*, CMR) (Hlava V., kap. IV., čl. 273). Ta se dále dělí na Úřad nejvyššího státního zástupce (*Fiscal General de la República*) (Hlava V., kap. IV., čl. 284), Úřad nejvyššího auditu (*Contralor General de la República*) (Hlava V., kap. IV., čl. 287) a na Úřad ombudsmana (*Defensor del Pueblo*) (Hlava V., kap. IV., čl. 280). Zavedení instituce ombudsmana může vyjadřovat určitý pozitivní prvek, zatímco další úřady reprezentují spíše stále větší vměšování se státu do životů jednotlivců. Občanská moc má totiž za úkol dohlížet na správu a využívání veřejného bohatství, předcházet, vyšetřovat a trestat akty proti veřejné morálce, podporovat vzdělávání, solidaritu, svobodu, demokracii a společenskou odpovědnost (Hlava IV., kap. IV., čl. 274).

Ústava z roku 1999 zavádí také moc volební. Zde je ústředním státním orgánem Státní volební rada (*Consejo Nacional Electoral*, CNE), jenž organizuje a kontroluje referenda a volby v zemi (Hlava IV., kap. V., čl. 292).

2.2.4. Stranický systém

Demokratický stranický systém Venezuely se vyvíjel v podstatě až od roku 1945, ale byl přerušen vojenskými autoritářskými režimy. Poválečné období lze rozdělit do dvou samostatných etap – první od skončení II. světové války do 90. let, druhá od konce 90. let do současnosti. Dělení se uskutečňuje na základě rozdílů ve stranických systémech, které v daném období převládaly. Etapě od roku 1958 dominoval přístup *puntofijismu*³⁸, tedy systém dvou velkých stran, které se střídaly u moci. Tento systém se však vlivem ekonomické a společenské krize na konci 90. let rozpadl a na začátku této druhé etapy se tradiční strany staly marginálními.

³⁸ Na základě Dohody z Punta Fija (*Pacto de Punto Fijo*).

2.2.4.1. Hlavní politické strany

I. etapa (1945-1948, 1958- 90. léta)

Během demokratického období venezuelské historie prošel stranický systém několika vývojovými stadii. V jeho počátcích od roku 1945 do 1948 se jednalo o systém čtyř politických stran: Demokratické akce (AD), Výboru pro nezávislou volební politickou organizaci (COPEI), Demokratického republikánského svazu (URD) a Komunistické strany Venezuely (PCV), přičemž AD lze označit jako stranu dominantní. [Nachtigallová 2006: 379]

Demokratická akce (*Acción Democrática*, AD) byla typickou masovou stranou se stálou organizační strukturou až do konce 20. století, která integrovala mnoho různých skupin obyvatelstva. Je orientována sociálně demokraticky s důrazem na nacionalismus.³⁹ Její hlavní oporou byly chudé venkovské oblasti. [Nachtigallová 2006: 379] Navzdory masovosti byla pevně v rukou vojenských elit a během let 1945 – 1948 (tzv. *Trienio*) zneužívala své dominantní postavení utlačováním minorit a zastrahováním politických nepřátel. Tento postup vedl k ozbrojenému puči a následně k desetileté vojenské diktatuře generála Jimenéze. Od roku 1958 AD spolu s COPEI představovaly dva hlavní politicko-stranické subjekty. [Ellner 2008: 44 – 49]

Výbor pro nezávislou volební politickou organizaci (*Comité de Organización Política Electoral Independiente*, COPEI) představuje subjekt původně konzervativně katolického směru, který se však v 60. letech přeměnil na křesťansko-sociální. [Ellner 2008: 64 – 65] COPEI vytvořila alternativu vůči Demokratické akci, ale rozpadem systému na začátku 90. let začala i tato strana ztrácet voličskou podporu – poslední volby v roce 2005 strana bojkotovala. [Parma, A.; Wilpert, G. 2005]

Demokratický republikánský svaz (*Unión Republicana Democrática*, URD) reprezentoval liberální proud, odmítal náboženskou stránku

³⁹ <http://acciondemocratica.org.ve/ad/portal/vision.php>

akcentovanou COPEI a ve srovnání s ostatními stranami působil velice elitářsky. [Nachtigallová 2006: 382]

Velice radikální stranou je **Komunistická strana Venezuely** (*Partido Comunista de Venezuela*, PCV), která byla několikrát během svého fungování zakázána a později donucena slevit ze svých antisystémových požadavků, zejména používání ozbrojeného násilí. Po roce 1978 se komunisté PCV stali jen marginální politickou stranou. [Chamberlain, Gunson, Thompson 1989: 300 – 301]

V roce 1960 se od Demokratické akce odtrhlo radikální levicové křídlo a vytvořilo se **Hnutí revoluční levice** (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*, MIR), ke kterému se přidali i nespokojení členové PCV. Hlavní rozpor, který vedl k rozpadu strany, se týkal ideologického nesouhlasu radikálů se závislostí na Moskvě. [Ellner 2008: 62, 218]

Od PCV se začátkem 70. let odštěpila strana **Příčina R** (*La Causa R*, LCR) se snažila vymezit proti autoritářské komunistické straně a poměrně dlouho se jí to v praxi dařilo. Postupně se etablovala natolik, že koncem 80. let pronikla do celostátní politiky a ve volbách 1993 se dokonce stala třetí nejsilnější stranou.⁴⁰ Úspěch však vedl k rozkolu ve straně, která začala upouštět od svých prvotních ideálů a mírnit levicové postoje, což vedlo k její marginalizaci. [Nachtigallová 2006: 383]

II. etapa (90. léta – současnost)

Hnutí V. republika (*Movimiento V. República*, MVR) prezidenta Cháveze se vyvinulo z **Revolučního bolívarovského hnutí 200** (*Movimiento Bolivariano Revolucionario*, MBR 200). MBR 200 založil Chávez se svými blízkými přáteli již v roce 1982, čímž dodal k názvu číslovku 200 na památku dvoustého výročí narození Simona Bolívara. [Gott 2001: 40 – 41] Zpočátku se jednalo spíše o debatně filozofické uskupení, ale později se začali soustředit na tehdejší problémy venezuelské společnosti s úmyslem je okamžitě řešit.

⁴⁰ <http://pdba.georgetown.edu/Elecdata/Venezuela/93diputados.html>

Stěžejní body jejich vize byly boj s korupcí a menší byrokratické zatížení státu. Každopádně MBR 200 fungovala jako ilegální vojenská organizace.

V únoru 1992 se MBR 200 v Caracasu pokusilo o násilné převzetí moci. Vzbouřencům se nepodařilo dobýt hlavní město, i když další skupiny MBR 200 v Maracaibu a Maracay byly úspěšné. Chávez byl nucen odvolat tyto oddíly projevem ve veřejnoprávní televizi, ve kterém zdůraznil, že puč se nevydařil jen „*por ahora*“ (pro tentokrát). Hugo Chávez byl za pokus o puč uvězněn. Velice špatná situace v zemi měla za následek obrovskou popularitu Chávezova činu mezi veřejností. [Blake 2005: 369-370]

Po propuštění v roce 1994 se Chávez rozhodl utvořit politickou stranu, která by jej podpořila v nadcházejících prezidentských volbách. Vzniklý subjekt nesl jméno Hnutí V. republika, protože podle venezuelských zákonů není možné, aby politická strana obsahovala název národních symbolů, mezi něž se řadí i právě Simon Bolívar. [Nachtigallová 2006: 384]

Stěžejní rolí této politické strany je podpora Huga Cháveze. Pátá republika v názvu strany naznačuje distancování se od tehdejšího politického systému čtvrté republiky. Hlásí se k nacionalistickému odkazu Simona Bolívara a k demokratickému socialismu. Tato strana zvítězila ve všech volbách od roku 1998 a díky bojkotu posledních voleb tradičními stranami má nyní ústavní většinu⁴¹ v Národním shromáždění. MVR se ovšem neprofiluje jako typická moderní politická strana, je stále organizována jako bolívarovské revoluční hnutí. [Nachtigallová 2006: 384]

Po prezidentských volbách v roce 2006 došlo ke spojení MVR s dalšími stranami podporujícími Cháveze a vznikla tak **Spojená socialistická strana Venezuely** (*Partido Socialista Unido de Venezuela*, PSUV).⁴² Návrh inicioval sám Hugo Chávez, který chtěl vytvořit jednotnou a silnou stranu sdružující levicové proudy ve venezuelské politice. Základnu nové strany tvoří bývalí členové MVR. [Maloney-Risner 2009]

⁴¹ Ústavní většina je ve Venezuele dvoutřetinová, MVR má 114 mandátů ze 167. (Hl. V, kap. IV, čl. 203 Ústavy)

⁴² <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6192105.stm>

2.2.4.2. Typologie stranického systému

I. etapa (1945-1948, 1958- 90. léta)

Podle Sartoriho dělení stranických systémů lze tento systém klasifikovat jako bipartismus, protože dvě velké strany se pravidelně střídaly u moci a existence třetích stran jim nebránila vládnout samostatně. Reálná možnost alternace stran u moci je hlavním kritériem odlišujícím bipartismus od predominantních systémů. [Sartori 2005: 199 – 205]

II. etapa (90. léta – současnost)

Současný systém odborníci označují za limitovaný pluralismus, protože osa limitovaného pluralismu je pro vymezení autoritativních režimů vůči totalitním brána za nejdůležitější. [Balík, Kubát 2004: 51] Venezuela má dosud multipartijní systém, kde však tradiční strany z první etapy (nyní v opozici) hrají specifickou roli, protože volby často bojkotují, jako tomu bylo například při posledních parlamentních volbách z roku 2005.

3. Podoba současných režimů Bolívie za prezidenta Eva Moralese a Venezuely Huga Cháveze

3.1. Režim Eva Moralese

3.1.1. Morales před rokem 2005

Juan Evo Morales Ayma se narodil v roce 1959 do chudé aymarské pastevecké rodiny na bolivijském *Altiplanu*. Morales po celý život velmi tvrdě pracoval (nemohl ani dokončit střední školu), což je jeden z důvodů jeho kladného vztahu k manuálně pracujícím lidem. V dětství poznal chudobu a bídu obyvatel hor na severozápadě země a později se s rodiči přestěhoval na jih, do regionu pěstitelů koky.⁴³ Zná proto problém těchto oblastí a obecně rozdělení země, za svého reprezentanta ho tak považují nejen Aymarové, z

⁴³ http://www.evomorales.net/paginasCas/perfil_Cas_infan.aspx

jejichž řad pochází, ale i příslušníci dalších kmenů. Na konci 80. let a v 90. letech se Morales stal jedním z nejhlasitějších odpůrců amerického programu eradikace koky.⁴⁴

Do politického prostředí se zapojil v roce 1997, kdy kandidoval ve volbách do Kongresu. Ve svém obvodu získal 69 % hlasů, což bylo nejvíce v celé Bolívii, a stal se poslancem.⁴⁵ V tuto dobu byl odborovým předákem Shromáždění pro nezávislost lidu⁴⁶ (*Asemblea por la Soberanía de los Pueblos*, ASP), z něhož vznikla v roce 1999 politická strana *Movimiento Al Socialismo*.

Jako poslanec pokračoval v boji za práva pěstitelů koky. Plán Důstojnost (*Plan Dignidad*) poskytl Banzerově vládě za podpory Spojených států prostředek k urychlení eradikace koky. Moralesův volební obvod Chapare byl tímto programem nejvíce postižen. Morales namítal, že zásahem policie a armády proti pěstitelům jsou porušována základní lidská práva a svobody. Označil vládní zásah za „masakr farmářů“, za což byl vykázán z Kongresu. Tento incident vedl k velké popularitě Eva Moralese mezi chudými pěstiteli koky. [Moldiz 2009: 99 – 100]

Evo Morales se poprvé ucházel o post prezidenta Bolívie v roce 2002, kdy skončil na druhém místě za vítězným Sánchezem de Lozadou z MNR.⁴⁷ I tak byl tento výsledek považován za velký úspěch MAS, protože Morales prohrál o 1,6 % hlasů⁴⁸, což v absolutních číslech znamenalo pouze 42 tisíc hlasů. Úspěch Moralese bývá přičítán zaujatému postoji Spojených států k bolivijským prezidentským volbám. Americký velvyslanec čtyři dny před volbami prohlásil, že vítězství lídra MAS bude pro zemi znamenat těžké sankce ze strany USA⁴⁹, což pravděpodobně původní obyvatelstvo bralo jako

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ http://www.evomorales.net/paginasEng/perfil_Eng_diput.aspx

⁴⁶ Jednalo se o politické hnutí pěstitelů koky, farmářů a indiánů.

⁴⁷ http://www.cne.org.bo/proces_electoral/generales/resultados2002/resul_nacional.asp#

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ <http://www.nytimes.com/2002/07/12/world/world-briefing-americas-bolivia-us-warns-against-candidate.html>

vměšování se cizí mocnosti do vnitřních záležitostí Bolívie a kvůli tomuto incidentu dali hlas Moralesovi.

3.1.2. Vítězství Evo Moralese v prezidentských volbách

Morales zvítězil ve volbách v roce 2005 a stal se tak prvním demokraticky zvoleným indiánským prezidentem Bolívie.⁵⁰ Získal 53,7 % hlasů, což znamenalo vítězství již v prvním kole.⁵¹ Porazil tak bývalého prezidenta Jorge Quirogu ze strany Podemos, který získal 28,6 %.⁵² Morales byl úspěšný zejména v západních regionech Bolívie, kde žije nejvíce indiánské populace. Zaostalý západ tak jednoznačně podpořil Moralesovu vizi nové ústavy, znárodnění nerostného bohatství a pozemkové reformy. Pravicový Quiroga zvítězil na bohatém východě země. [Moldiz 2009: 89 – 90]

Ještě před svou inaugurací Morales podepsal smlouvy o kooperaci s Kubou a Venezuelou, protože tyto levicové země považuje za své největší spojence na západní polokouli. Jeho protizápadní rétorika nápadně připomíná venezuelského prezidenta Huga Cháveze. V inauguračním projevu prezident Morales proklamoval začátek nové éry pro všechny národy po konci koloniálního státu a neoliberálního modelu. Rovněž odkazoval na staletí diskriminace indiánů, kterou přirovnal k apartheidu v Jihoafrické republice. Zdůraznil, že bude usilovat o rovnost indiánů s ostatními skupinami obyvatelstva v rámci použití demokratických prostředků. [Buben, Somogyi 2009: 156 – 157]

Evo Morales postavil svou volební kampaň v roce 2005 na 3 hlavních slibech – vypracovat novou ústavu, která by rozšířila práva utlačovaných menšin, zlepšit podmínky při využívání nerostného bohatství a legalizovat pěstování koky. Zahraniční investoři, mezi něž patřily zejména USA, Brazílie, Argentina a Španělsko, se obávali stejného znárodnovacího postupu, k jakému

⁵⁰ <http://www.cne.org.bo/sirenacomp/index.aspx>

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

došlo ve Venezuele. Pašování bolivijského kokainu do Spojených států vede Američany k důslednému odmítání legalizace koky a ke snaze o její úplnou eradikaci. [Dulina 2006]

3.1.3. Znárodnění nerostného bohatství

Morales začal plnit předvolební sliby již v prvním roce vlády. V květnu 2006 došlo k částečnému znárodnění energetického průmyslu, což mělo pro Bolívii klíčový význam. Země má po Venezuele druhé největší zásoby zemního plynu na jihoamerickém kontinentu.⁵³

Znárodnění způsobilo protesty zahraničních těžbařských společností, protože se obávali ztráty svých investic. Tyto společnosti dostaly půlroční lhůtu na podepsání nové smlouvy s Bolívií a na odprodej 51 % akcií. Většina zahraničních společností očekávala, že se s bolivijskou vládou dohodnou na nových podmínkách a budou bolivijskému státu odvádět vyšší procento zisků. [Radačičová 2007] Argentinsko – španělská firma Repsol YPF a brazilská Petrobras pohrozily, že se budou svých nároků domáhat právní cestou.⁵⁴ Experti tvrdili, že Bolívie tyto zahraniční investory⁵⁵ nutně potřebuje, protože tvoří signifikantní část jejího HDP.

Investoři nakonec s podmínkami souhlasili, ale ještě v roce 2006 se ukázala neschopnost státní těžbařské firmy YPFB (*Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos*) efektivně spravovat těžbu zemního plynu. [Radačičová 2007]

3.1.4. Ústavní změny a separatistické tendence autonomních regionů

Indiánský prezident se před volbami zavázal ke změně tehdejšího ústavního dokumentu. [Crabtree 2006] V červenci 2006 se konaly volby do

⁵³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4963348.stm>

⁵⁴ <http://www.cfr.org/publication/10682/>

⁵⁵ Například brazilská Petrobras tvoří 20 % bolivijského HDP [<http://www.cfr.org/publication/10682/>].

Ústavodárného shromáždění, které ovládlo MAS.⁵⁶ Na druhém místě skončila opoziční strana Podemos.⁵⁷ Navzdory volebnímu úspěchu MAS nezískalo dvě třetiny mandátů⁵⁸, které potřebovalo k prosazení ústavních změn. Morales již v roce 2006 naznačil, že pokud nebude nová ústava přijata, předloží ji ke schválení lidovému hlasování. [Moldiz 2009: 128 – 130]

Navrhované konstitucionální změny měly posílit vliv původního obyvatelstva, zavést možnost znovuzvolení vysokých ústavních činitelů a zjednodušit přijímání ústavních změn. Vláda navrhovala zrušit kvalifikovanou většinu dvou třetin hlasů a nahradit ji prostou většinou, což se setkalo s nesouhlasem východních autonomních oblastí Santa Cruz a Tarija, protože na základě volebních výsledků z roku 2005 by si vláda mohla prosadit veškeré změny sama. [Moldiz 2009: 130]

Zároveň s volbami se konalo referendum o prohloubení autonomie regionů. Chudé západní oblasti Oruro, Chuquisaca, Potosí, Cochabamba a La Paz hlasovaly proti větší míře autonomie, protože by měly ztížený přístup k východnímu bohatství. Naopak východní oblasti (Santa Cruz, Tarija, Beni, Pando) bojovaly *de facto* za federalizaci země. [Radačičová 2007]

Obyvatelé z východu nedůvěřují schopnostem indiánské vlády účinně a schopně řešit národní problémy. [Buben, Somogyi 2009: 157] Východní autonomní oblasti se staví negativně k redistribuci svého bohatství, protože tím vlastně platí rozvoj chudších oblastí. Kvůli regionálním sporům se v září 2008 sešli prezidenti jihoamerických zemí na mimořádném summitu v Santiagu de Chile a jednomyslně se postavili za Eva Moralese a jeho legitimně zvolenou vládu.⁵⁹

⁵⁶ <http://www.cne.org.bo/sirenacomp06/wfrmdepnaltotales.aspx>

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ <http://www.cne.org.bo/sirenacomp06/wfrmdconstituyenteselectos.aspx>

⁵⁹ <http://www.eluniverso.com/2008/09/15/0001/14/6D042FA11BF445D5BB40DCC045D94EA5.html>

Bolivijský plyn se nachází na východě země, kde má centrální vláda velmi malou podporu. Tamní ekonomická elita nesouhlasila s Moralesovým znárodněním těžby plynu, protože tím přišla o velké finanční zisky.⁶⁰

Nová bolivijská ústava byla schválena Ústavodárným shromážděním 9. prosince 2007. Dokument definuje Bolívii jako mnohonárodnostní stát a dává příslušníkům všech národů stejná práva (čl. 14 bolivijské ústavy), což je příznivé zejména pro indiánské kmeny, jejichž práva byla v minulosti potlačována. Nerostné bohatství a jiné přírodní zdroje jsou ve státním vlastnictví a mají být spravovány podle kolektivního zájmu (čl. 348 – 353 ústavy). Soukromé vlastnictví je rovněž chráněno (čl. 56 ústavy). Podle ústavy je hlavním městem Bolívie Sucre (čl. 6 ústavy), ale předpokládá se, že exekutiva a legislativa zůstanou v La Paz. [Radačičová 2009]

Ústava reformuje také prezidentský mandát. Hlava státu bude mít možnost znovuzvolení (čl. 169 ústavy), což v předchozích ústavách chybělo. Mění se také způsob volby prezidenta. Podle původního dokumentu musel prezident ke zvolení v prvním kole získat nadpoloviční většinu hlasů. Pokud se tak nestalo, o hlavě státu rozhodl hlasováním Kongres. Současná úprava počítá i s přímým druhým kolem volby, do kterého postupují dva nejúspěšnější kandidáti z prvního kola. Ve druhém kole je zvolen kandidát s více hlasy (čl. 167 ústavy). Tato změna přispívá k demokratičtější volbě hlavy státu a zamezuje dohodám politických stran.

Eskalace vnitropolitických konfliktů, jimž dominoval zejména antagonismus západu a východu, měla v srpnu 2008 za následek vypsání referenda o setrvání prezidenta, viceprezidenta a provinčních guvernérů u moci. Rozhodnutí prezidenta Moralese uspořádat toto referendum bylo v latinskoamerickém kontextu průlomové. Tamní režimy reagují na vnitřní problémy silou, nebo v lepším případě zfalšováním volebních výsledků. Morales ale tímto krokem žádal bolivijskou populaci o schválení reformy, které sám navrhl. [Moldiz 2009: 132 – 134]

⁶⁰ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7607158.stm>

Odvolání Moralese bylo zamítnuto 67,41 % hlasů a jeho pozice tak byla posílena nejen vzhledem k opozici, ale i na mezinárodní scéně. Bolivijský prezident vnímal tento výsledek jako pozitivní hodnocení svého působení v úřadu a rozhodl se pokračovat se schvalovacím procesem nové ústavy i s dalšími reformami. [Moldiz 2009: 134 – 135]

Morales musel získat podporu pro konání referenda o nové ústavě, protože opozice se obávala schválení dokumentu v lidovém hlasování. Po dlouhých jednáních prezident slíbil, že výměnou za referendum se bude o další prezidentský mandát ucházet již pouze jednou, ačkoliv nová ústava mu dává možnost ještě dalšího znovuzvolení. [Gazdík 2009]

V lednu 2009 byl ústavní dokument předložen občanům v referendu a schválen 61,43 % hlasů.⁶¹ Na základě této ústavy bylo nutno vypsat na prosinec 2009 prezidentské volby. V nich opět zvítězil lídr MAS Evo Morales, přičemž získal 64,22 % hlasů⁶², což znamená ještě větší podporu, než ve volbách v roce 2005. Podle nové ústavy může být současný prezident znovuzvolený, ale Morales tuto možnost kvůli předchozí dohodě s opozicí pravděpodobně nevyužije.

3.1.5. Pozemková reforma

Tento bod prezidentova programu *de facto* navazoval na redistribuci půdy při revoluci v roce 1952. Z Moralesovy pozemkové reformy měli profitovat především indiáni a zemědělci. [Moldiz 2009: 139] Prezident zdůraznil, že vyvlastnění se bude týkat „neproduktivní země, která nemá žádnou sociální ani ekonomickou funkci“. Poslanecká sněmovna, ovládaná prezidentovou stranou MAS, s předpisem vyslovila souhlas, ale hlasování v Senátu bylo kvůli opozičním senátorům velmi bouřlivé. Reforma prošla až na druhý pokus, kdy se Moralesovi podařilo přesvědčit některé opoziční politiky. [Carroll 2006]

⁶¹ <http://www.cne.org.bo/ResultadosRNC2009/>

⁶² <http://padron.cne.org.bo/Resultados09/ResultadosEGR2009.htm>

V listopadu 2006 byl návrh zákona o přerozdělení 20 milionů hektarů půdy schválen Kongresem, čímž vyvolal opoziční demonstrace.⁶³ Nejhlasitěji protestovali zemědělci v oblasti Santa Cruz, protože jejich půda je nejúrodnější z celé Bolívie. [Radačičová 2007] Naopak v indiánských regionech se konaly demonstrace na podporu přerozdělování. Zákon se však týká pouze nepoužívané půdy a pozemků získaných korupčním jednáním, jak sliboval prezident Morales.⁶⁴

Prezident tímto krokem usiloval o odčinění koloniální nespravedlnosti, protože ještě v roce 2006 bylo 90 % veškeré půdy vlastněno pouze 50 000 rodinami. [Radačičová 2007] Rozdělení půdy bylo dalším bodem v pokračujícím sporu mezi centrální vládou a elitami ve východní a jižní části země, které se stále obávají dalšího vyvlastňování půdy.

3.1.6. Koka v bolivijské společnosti

Popularita koky v andských státech je založena na praktičnosti jejího využití. Ve vysokých nadmořských výškách (často přes 4 000 m n. m.) ulevuje od závratí a nevolnosti, dále také potlačuje chuť k jídlu a dodává organismu potřebné vitamíny. Například čaj z koky se tradičně používá k léčbě nachlazení nebo při problémech s dýcháním ve vysoce položených místech. Tato rostlina byla pěstována již od dob Inků, kteří spatřovali její význam v náboženství, kdy se používala jako anestetikum. Bolivijská indiánská koka žvýkají při každé příležitosti, protože jim usnadňuje život.⁶⁵

Koka je důležitý symbol bolivijské indiánské kultury. Moralesův kladný vztah k pěstování koky má kořeny v jeho dětství, které později prožil v pěstitelských oblastech. Prezident je tedy bývalým *cocalerem* – pěstitel koky. Jeho známý přístup k pěstování popisuje jako: „*Una hoja de coca no es*

⁶³ <http://www.countercurrents.org/bol-ain171206.htm>

⁶⁴ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6194310.stm>

⁶⁵ <http://www.amo.cz/publikace/koka-v-bolivijske-kulture.html>

cocaína!“ (Lístek koky není kokain.)⁶⁶ Vysoký obsah alkaloidů z koky činí vhodnou rostlinu pro výrobu drog. V produkci kokainu se Bolívie řadí na 3. místo za Kolumbii a Peru. [Lindsay 2003]

Moralesova vláda podporuje legální pěstování kokových lístků, na druhou stranu ale bojuje proti produkci a obchodu s kokainem. Usiluje o vedení boje proti drogám vlastními prostředky, bez americké nebo jiné zahraniční intervence. Vláda Bolívie se v současnosti zaměřuje na průmyslové využití této plodiny.⁶⁷

3.1.7. Vnější vztahy Bolívie

3.1.7.1. Bolívie a mezinárodní organizace

Bolívie byla zakládajícím členem Organizace spojených národů (*United Nations*, UN) a aktivně se zapojovala do jejích mírových misí, jako například v současnosti v Libérii nebo v Demokratické republice Kongo (*The Bolivian Peacekeeping Force*, BOLCONT).⁶⁸ Bolívie se rovněž řadí mezi signatáře Statutu Mezinárodního trestního soudu.⁶⁹

Bolívie je přidruženým členem jihoamerického sdružení volného obchodu Mercosur (*Mercado Común del Sur*). V praxi to znamená, že Bolívie je napojena na zónu volného obchodu, nepřijala však společný vnější tarif. Společně s Chile je Bolívie nejbližším partnerem Mercosuru.⁷⁰

Podobným regionálním uskupením je tzv. Andské společenství národů (*Comunidad Andina de Naciones*, CAN), které bylo založeno v roce 1969 jako Andský pakt (*Pacto Andino*, PA). Členové CAN jsou kromě Bolívie i Ekvádor,

⁶⁶ <http://www.libertaddigital.com/sociedad/evo-morales-pide-despenalizar-la-coca-masticando-un-hoja-ante-la-onu-1276353170/>

⁶⁷ <http://www.pulitzercenter.org/showproject.cfm?id=54>

⁶⁸ <http://bolivia.usembassy.gov/usgcsbpf.html>

⁶⁹ Signatářské státy Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. (*States Parties to the Rome Statute of the ICC as of 21st July 2009*). Staženo dne 2. května 2010 z WWW: <http://www.coalitionfortheicc.org/documents/RATIFICATIONSbyRegion_21_July_20091.pdf>.

⁷⁰ http://www.mercosur.int/t_generic.jsp?contentid=655&site=1&channel=secretaria&seccion=2#politico

Kolumbie a Peru. Jedná se rovněž o zónu volného obchodu, která má společný vnější tarif.⁷¹

3.1.7.2. *Bolivijské vztahy s USA*

Spojené státy měly s Bolívií historicky velmi blízké vztahy. Od 40. let 20. století Američané poskytovali andskému státu rozvojovou pomoc, která měla za cíl zlepšit ekonomickou a politickou situaci v zemi. V roce 1991 americká vláda dokonce odpustila Bolívii dluh ve výši 341 miliónů dolarů.⁷² Během druhé poloviny dvacátého století USA podporovaly například diktátora Banzera, který na oplátku bojoval proti místním pěstitelům koky. Přístup Washingtonu k MNR byl velmi chladný, protože v 50. letech došlo ke znárodnění dolů, které mělo americké vlastníky. Bolivijci byli nakonec nuceni zaplatit plnou kompenzaci. Vzájemné vztahy po celé toto období byly tedy definovány americkou pomocí výměnou za politické ústupky Bolívie. [Moldiz 2009: 115-116]

Po nástupu Eva Moralese k moci došlo k zhoršení vztahů. Aymarský prezident zásadně odmítal spolupráci při snaze USA o eradikaci koky, což mělo v červnu 2008 za následek vyhoštění pozorovatelů Americké agentury pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development, USAID*) a inspektorů Národního úřadu pro kontrolu obchodu s drogami (*Drug Enforcement Administration, DEA*). V září téhož roku Morales prohlásil amerického velvyslance Phillipa Goldberga za *personu non grata*, protože ho vinil z protivládního spiknutí. Bolivijský prezident ale nepředložil důkaz o spojení Goldberga s opozicí. Američané recipročně vyhostili velvyslance Bolívie Gustava Guzmana.⁷³ George Bush používal proti Moralesovi velmi ostrou rétoriku a jako důsledek nespolupráce v protidrogové oblasti zařadil Bolívii na tzv. černou listinu států, které podporují výrobu narkotik. [Lee 2008]

⁷¹ <http://www.comunidadandina.org/quienes.htm>

⁷² <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35751.htm#foreign>

⁷³ Tamtéž.

Zvolením Baracka Obamy se předpokládalo vylepšení vzájemných vztahů. Po vítězném ústavním referendu v lednu 2009 americká administrativa pogratalovala Moralesovi k výsledku a uvedla, že se těší na spolupráci s bolivijským lidem. [Rizvi 2009] Morales chtěl využít nástupu levicového amerického prezidenta k pozvednutí bilaterálních vztahů. Vysvětlil, že mají mnoho společného, zejména původ v historicky utlačovaných skupinách obyvatelstva a politickou orientaci. Bolivijský prezident zároveň vyloučil návrat inspektorů DEA a uvedl, že Bolívie je schopna bojovat proti drogám bez cizí pomoci.⁷⁴

3.1.7.3. Regionální vztahy

Peru je pro Bolívii historicky i etnicky nejbližší zemí. Populace je složena ze 45 %⁷⁵ indiánských kmenů a mezi společné charakteristiky patří i dlouhodobě špatné vztahy s Chile, pramenící z prohrané pacifické války. Peruánský prezident Alan García se snaží tyto vztahy vylepšit, což by mohlo v konečném důsledku vést až k regionální izolaci Bolívie. Jádrem problému je vývoz peruánského zemního plynu do Chile a Argentiny, protože plánovaný plynovod by vedl přes severochilský region Atacamá, který dříve patřil Bolívii a je stále předmětem sporů. Tento krok by v praxi znamenal peruánské uznání *de iure* současného chilského teritoria.⁷⁶

Od prohrané pacifické války v roce 1883 až do roku 1978 byly přerušeny bolivijsko – chilské diplomatické styky. Bilaterální vztahy s Chile se díky Moralesovi znatelně zlepšily. Chileané usilují o pravidelné dodávky bolivijského zemního plynu, což je v Bolívii vzhledem k teritoriálním neshodám vnímáno negativně. Bolivijský prezident bude usilovat o vybudování koridoru k Tichému oceánu. [Moldiz 2009: 150 – 151]

⁷⁴ <http://www.reuters.com/article/idUSTRE4AG7ET20081117>

⁷⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pe.html>

⁷⁶ <http://www.boliviainfoforum.org.uk/inside-page.asp?section=3&page=33>

Nejsilnější ekonomické vztahy má Bolívie se sousední Brazílií a Argentinou. Brazílské společnosti (Petrobras) využily privatizaci ložisek zemního plynu v polovině 90. let a staly se největším zahraničním investorem v zemi. [Moldiz 2009: 130] V roce 2006 podepsal tehdejší argentinský prezident Nestor Carlos Kirchner s Evo Moralesem dohodu o výstavbě společného plynovodu. Po roce 2005 Argentina zaznamenala prudký nárůst bolivijských imigrantů.⁷⁷

Bolivijské vztahy s Venezuelou nebyly nikdy v historii tak blízké, jako jsou od nástupu levicových prezidentů k moci. Venezuela poskytuje svému spojenci pomoc v podobě financí a *know-how*. Evo Morales patří spolu s kubánským Fidelem Castrem k Chávezovým největším spojencům na kontinentu.⁷⁸ V posledních letech (2008 – 2010) se prezident Morales odklonil od následování Chávezova politického i ekonomického modelu (viz kapitola 3.3.). V roce 2010 se oba státy pokusili o prohloubení vzájemných vztahů vytvořením společné firmy, která by řídila distribuci a prodej zemního plynu. [Suggett 2010]

3.2. Režim Huga Cháveze

3.2.1. Chávez před nástupem k moci

Hugo Chávez se narodil v roce 1954 do chudé venkovské rodiny v dobách největšího venezuelského ekonomického boomu. Vystudoval vojenskou akademii a celý život strávil kariérním postupem v armádě.⁷⁹ Stal se velkým obdivovatelem Simona Bolívara a na jeho myšlenkách založil budoucí proces vedoucí k vytvoření socialismu – tzv. bolívarovskou revoluci.⁸⁰ [Byrne 2003]

⁷⁷ <http://www.pagina12.com.ar/visor/fotos/20090209/notas/NA03DI01g.jpg>

⁷⁸ <http://www.boliviainfoforum.org.uk/inside-page.asp?section=3&page=33>

⁷⁹ <http://latinamericanhistory.about.com/od/presidentsofsouthamerica/p/09HChavez.htm>

⁸⁰ Bolívarovská revoluce je proces vedený Hugo Chávezem, který je inspirován křesťanstvím, odklání se od evropského pojetí marxismu a od všech minulých modelů socialismu. Socialismus by měl být založen na solidaritě, svobodě a rovnosti.

Poprvé na sebe upoutal pozornost při neúspěšném puči v únoru 1992. Hugo Chávez nepřišel na scénu jako reprezentant žádné velké politické strany, které vládly Venezuele v předešlých letech. Podívejme se však na důvody nespokojenosti venezuelského lidu s dosavadním režimem a pokusme se analyzovat hlavní příčiny Chávezova velkého úspěchu.

Zhruba od poloviny 80. let se prohlubovala všeobecná nedůvěra ve státní instituce, země procházela ekonomickou recesí a lidé byli nespokojeni se zkorumpovanými vládami dvou největších stran. Úsporná opatření tehdejšího prezidenta Carlose Andrése Peréze vyvolaly v únoru 1989 sociální nepokoje a režim se začal hroutit. [Pretel 2009]

Volbám v roce 1998 předcházela prezidentská kampaň, ve které proti Chávezovi stál neoliberál Henrique Salas Romer. Chávez se již delší dobu těšil masivní přízni⁸¹ veřejnosti a jeho bolívarovská revoluce mu pomohla do prezidentského křesla. Proklamovaná revoluce měla za hlavní cíle především restrukturalizaci státního aparátu, sociální spravedlnost, ústavní reformu, přístupné vzdělání pro všechny a budování infrastruktury.

Někteří odborníci se domnívají⁸², že Chávezovi pomohlo jeho charisma a výborné rétorické schopnosti, díky nimž získal podporu zejména méně vzdělaných obyvatel. Ve volbách dostal 62,46 % hlasů, čímž překonal svého rivala o více než 16 %⁸³ navzdory snahám médií o diskreditaci budoucího prezidenta. Postupně došlo ke změně celé venezuelské politické elity a hlavní stranou se stala Chávezova MVR.

Venezuelská demokracie byla již od dob *puntofijismu* zcela konsolidovaná a byla dávána za vzor pro ostatní latinskoamerické země. Brzy se však ukázaly problémy, zejména korupce, nízká politická alternace

⁸¹ Veřejnost Cháveze vnímala jako pozitivní změnu oproti dosavadním zkorumpovaným stranám.

⁸² Např. venezuelský politický analytik Alberto Garrido, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6191348.stm#garrido> nebo britská politoložka Julia Buxton, <http://www.opendemocracy.net/article/hugo-chavez-and-venezuela-questions-of-leadership>

⁸³ Výsledky prezidentských voleb 6. 12. 1998 (*Resultados de las Elecciones del Presidente de la República*). Státní volební rada (*Dirección de Estadísticas Electorales*). Staženo dne 20. 4. 2010 z WWW: <http://www.cne.gob.ve/estadisticas/e98_01.pdf>.

rozevírání sociálních nůžek, růst kriminality atd.⁸⁴, což silně negativně ovlivňovalo stávající režim. Chávez se zaměřoval na skupiny obyvatelstva, jejichž životní úroveň utrpěla v posledních dekádách 20. století.

S nástupem Huga Cháveze se podle Jakuba Klepala objevilo mnoho spekulací a obav z „druhé Kuby“ anebo z vojenské diktatury [Klepal 1999]. Někteří autoři tvrdí⁸⁵, že tak výrazné vítězství bylo způsobeno zejména touhou občanů po změně po dlouholetém trvání bipartismu a že sám Chávezův volební program nehrál nejdůležitější roli. [Gott 2005: 135 – 138]

3.2.2. První prezidentské období Huga Cháveze

Zpočátku měl Chávez velké problémy s Kongresem, ve kterém stále dominovaly AD a COPEI. Všechno tak vyřešil vyhlášením referenda o svolání ústavodárného shromáždění, jež mělo přivést v život novou venezuelskou Ústavu a posílit Chávezovu moc. Chávezovy úspěchy nadále pokračovaly, když se pro svolání vyslovilo 81,74 % voličů⁸⁶. Stejně jako v jiných volbách byla Chávezovi vytýkána legitimita tohoto referenda. Opozice namítala, že se jej zúčastnilo 37,65 % oprávněných voličů, což je pro tak důležitou otázku naprosto nedostačující.⁸⁷ Ústavodárné shromáždění se stalo nositelem státní svrchovanosti navzdory tomu, že Chávezovi příznivci získali 95,58 % křesel - opozice tyto volby zcela bojkotovala. [Alvarez 2003: 155] Kongres byl rozpuštěn a Chávez rezignoval na prezidentský post, aby byl znovu tímto shromážděním ve funkci potvrzen. Návrh ústavního dokumentu byl představen v listopadu 1999 a v referendu schválen více než 71,78 % hlasů.⁸⁸

⁸⁴ <http://www-rohan.sdsu.edu/faculty/rwinslow/samerica/venezuela.html>

⁸⁵ <http://www.opendemocracy.net/article/hugo-chavez-tides-of-victory>

⁸⁶ Výsledky národního referenda 25. dubna 1999 (*Resultados electorales referendo consultivo nacional 25/04/1999*). Státní volební rada (*Dirección de Estadísticas Electorales*). Staženo dne 20. dubna 2010 z WWW: <<http://www.cne.gob.ve/estadisticas/e010.pdf>>.

⁸⁷ Výsledky národního referenda 25. dubna 1999 (*Resultados electorales referendo consultivo nacional 25/04/1999*). Státní volební rada (*Dirección de Estadísticas Electorales*). Staženo dne 20. dubna 2010 z WWW: <<http://www.cne.gob.ve/estadisticas/e013.pdf>>.

⁸⁸ Výsledky národního referenda 25. dubna 1999, cit. dříve.

Dalším volebním úspěchem byly volby v roce 2000, konané již na základě nové ústavy. Volby provázela opět vysoká neúčast, způsobená bojkotem opozice. V jeden den se konaly volby do nového jednokomorového Národního shromáždění a volba prezidenta. Chávez vyhrál se ziskem 59,76 % hlasů a jeho strana měla v legislativním orgánu 92 křesel.⁸⁹

Chávez tak postupně získal kontrolu nad všemi politickými institucemi v zemi. Své lidi si dosadil jak do důležitých exekutivních a legislativních pozic, rovněž ovlivňoval soudnictví a Centrální banku. Profiloval se jako prezident chudých a přišel s programem *Plan Bolívar 2000*, který měl za cíl vylepšit infrastrukturu a pomoci zaostalému venkovu. V rámci tohoto plánu byla vytvořena síť obchodů s levným základním zbožím a v zemědělských družstvech prosadil státem zaručené platy. Jako bývalý voják kladl důraz na posílení armády, což často vysvětluje ohrožením Venezuely ze strany USA a Kolumbie. [Ellner 2008: 109 – 121]

Politika rozvoje a zlepšení životní úrovně zahrnovala také zdravotnictví a školství. Vymýcení negramotnosti byl jeden z cílů Chávezovy Bolívarovské revoluce, kterou se úspěšně snažil naplňovat. Podle Centra pro ekonomickou a politickou analýzu (*Centre for Economic and Policy Research, CEPR*) zejména program Robinson přispěl k částečné eradikaci dospělé negramotnosti. S intervencí státu nyní získá vzdělání o 15 % více studentů než dříve. Co se týče vysokoškolského vzdělání, nárůst absolventů za posledních deset let činil podle statistik neuvěřitelných 150 %. [Weisbrot, Ray, Sandoval 2009: 11 – 14]

Zdravotní péče byla zlepšena hned na několika úrovních. Dětská úmrtnost se snížila o jednu třetinu a úmrtnost novorozeňat dokonce o polovinu. Děti dostávají jídlo během školních dnů díky Programu školní výživy (*Programa Alimenticio Escolar, PAE*), což nepochybně zvyšuje kvalitu dětské stravy. Přístup k pitné vodě má nyní téměř 95 % obyvatelstva, přičemž před nástupem Cháveze se jednalo o necelých 80 % procent. Na těchto statistikách

⁸⁹ Výsledky prezidentských voleb 30. července 2000 (*Resultados de las Elecciones del Presidente de la República*). Státní volební rada (*Dirección de Estadísticas Electorales*). Staženo dne 20. dubna 2010 z WWW: <<http://www.cne.gob.ve/estadisticas/e041.pdf>>.

můžeme pozorovat, že se kvalita života ve Venezuele zlepšila a že tyto prvky Bolívarovské revoluce fungují. [Weisbrot, Ray, Sandoval 2009: 11 – 14]

Dané údaje ukazují pozitiva Chávezovy politiky a úspěchy jeho sociálního programu, který si může dovolit štědře financovat díky státním příjmům z ropného průmyslu. Chávezovy hlavní programové body, mezi něž patřilo například vymýcení chudoby, zpřístupnění vzdělávání nebo zkvalitnění lékařské péče, upevnily jeho pozici.

V roce 2001 schválilo Národní shromáždění zmocňující zákon, který dává prezidentovi pravomoc vydávat dekrety se silou zákona bez nutnosti konzultovat legislativní orgán. Chávez tak vydal dekret o pozemkové reformě nebo reformoval veřejnou správu. V těchto případech často chyběl společenský konsensus a jakékoli vyjádření opozice či zájmových skupin. [Nachtigallová 2006: 360]

3.2.3. Pokus o státní převrat 2002

Chávezovi v první polovině roku 2002 klesla vlivem narůstající koncentrace prezidentovy moci podpora a opozice se snažila nastalé situace využít. Spolu s ropnou společností PDVSA⁹⁰ a tajnou podporou Spojených států zorganizovala 11. dubna 2002 státní převrat.⁹¹ Vůdce Pedro Carmona sice dosedl do prezidentského křesla, ale po masových demonstracích během následujících 48 hodin se Chávez do funkce vrátil. [Ellner 2008: 115 – 116]

Opoziční síly vyhlásily generální stávkou ropného průmyslu, který trval tři měsíce a měl za následek pokles HDP o 10% a vzrůst nezaměstnanosti a inflace. Výsledek byl poněkud kontraproduktivní, protože organizátoři stávky byli označeni za škůdce a vládě se podařilo obrátit veřejné mínění na svou stranu. [Nachtigallová 2006: 361 – 362]

⁹⁰ PDVSA je státní ropný podnik, který zajišťuje kontrolu těžby, nyní zcela pod vlivem Cháveze. Zaměstnanci podporující převrat byli režimem perzekuováni.

⁹¹ http://news.bbc.co.uk/1/hi/spanish/latin_america/newsid_1925000/1925476.stm

Po neúspěchu převzetí moci nedemokratickými prostředky se opozice pokusila o změnu prezidenta ústavní cestou. Využila tak institutu odvolacího referenda (Hl. V., kap. II., čl. 233), které však Státní volební rada na jaře 2003 označila za neplatné z důvodu netransparentnosti a technických pochybení. V listopadu téhož roku se konala druhá podpisová akce a organizátoři dbali na dodržení všech existujících předpisů. Na shromažďování podpisů dohlíželi nezávislí pozorovatelé z Carterova centra (*The Carter Center*, TCC) a z Organizace amerických států (*Organization of American States*, OAS), kteří průběh označili za průhledný a bezchybný. [Nachtigallová 2006: 362]

Chávez slíbil respektovat výsledek případného referenda, ale CNE neustále odsouvala rozhodnutí o platnosti podané petice. Získala tak dostatek času pro prezidenta a jeho stranu, který byl nezbytný pro setrvání *chavistů* u moci. Pro Cháveze to byl přelom čtvrtého a pátého roku jeho mandátu, který podle ústavy (Hl. V., kap. II., čl. 233) znamená při odvolání prezidenta automatické nastoupení viceprezidenta republiky, *chavistu* Vincenta José Rangela. Do konce čtvrtého roku by však byly vypsány nové prezidentské volby. CNE se ještě pokusila zpochybnit pravost některých podpisů, ale opravná procedura již skončila ve prospěch opozice. Nakonec bylo rozhodnuto 3. 6. 2004 o konání referenda ještě před uplynutím Chávezova čtvrtého roku ve funkci. Venezuelský prezident tak ukázal světu, že opozice má místo v politickém systému a že zastupitelská demokracie a nezávislé instituce fungují. [Nachtigallová 2006: 362 – 363]

Chávez spustil několikátýdenní masivní kampaň a investoval veškeré ropné příjmy do infrastruktury a vzdělání. Výsledek referenda byl překvapivý, když Cháveze podpořilo 59% voličů a jeho průběh byl nezávislými externími společnostmi označen za korektní. Opozice namítala používání elektronických volicích zařízení, které mohly narušit výsledky, leč neúspěšně. [Alonso 2004]

Chávezova role tak byla posílena nejen v zahraničí, ale i ve Venezuele. Opozice již vyčerpala všechny ústavní a neústavní kroky k výměně prezidenta a před parlamentními volbami v roce 2005 dokonce oznámila bojkot těchto

voleb. Vládní strany prohlásily, že se opozice jen bojí prohry. [Nachtigallová 2006: 364] Toto rozhodnutí jí zlomilo definitivně vaz, protože MVR získalo 114 mandátů, což straně zajišťuje až do voleb v roce 2010 pohodlnou ústavní třípětinovou většinu a opozice tak nemá žádnou možnost kontrolovat řízení země.⁹²

3.2.4. Chávezovo druhé funkční období

V prezidentských volbách 2006, kde Chávez obhajoval svůj mandát, opět zaznamenal drtivé vítězství, když získal 62,84 % hlasů, což bylo o 25 % hlasů více než kandidát opozice Manuel Rosales.⁹³

Chávez klade důraz na revoluční demokracii, která má zemi do roku 2021 dovést k socialismu.⁹⁴ Poprvé také používá termín „Socialismus XXI. století“ (*Socialismo del Siglo XXI.*) a hovoří o svém přání rozšířit revoluci po celém kontinentu po vzoru Simona Bolívara. Podle Cháveze jde o jiný socialismus než ten známý z 20. století, ovšem tento termín nikde přesně a jednoznačně nevysvětluje. Prezident naznačil, že se jedná o pluralitní a decentralizovaný systém, který nemá nic společného se systémy východní Evropy, Sovětského svazu nebo Kuby. Bolívarovská revoluce takový socialismus podle Cháveze zakládá na solidaritě, bratrství, spravedlnosti, svobodě a rovnosti. [Wilpert 2006]

Po prezidentově inauguraci na druhé volební období představil Chávez v lednu 2007 konkrétní kroky bolívarovské revoluce vedoucí k socialismu. Hlavní body nazval „pět motorů revoluce“, tzv. *Los Cinco Motores Constituyentes*.⁹⁵

Prvním motorem je *La Ley Habilitante*, což je zmocňovací zákon, který přenáší legislativní pravomoci po dobu 18 měsíců na exekutivu. Chávez tak má opět možnost vydávat dekrety s mocí zákona. Nejvíce jsou tyto dekrety

⁹² http://www.cne.gob.ve/int_divulgacion_parlamentarias/index_principal.php?t=res&elec=4

⁹³ http://www.cne.gob.ve/divulgacionPresidencial/resultado_nacional.php

⁹⁴ <http://gulfnews.com/news/world/other-world/chavez-wins-venezuelan-election-1.269591>

⁹⁵ http://www.tribuna-popular.org/index.php?option=com_content&task=view&id=600&Itemid=26

používány pro znárodnění významných podniků, jako například elektráren nebo ropného průmyslu. Druhým bodem je ústavní změna, která by konsolidovala socialistický systém spravedlnosti a rovnosti. Prezident tak omezuje moc Centrální banky a posiluje svou vlastní. Třetím pilířem Chávezova plánu je zlepšení úrovně vzdělanosti a osvěty (*Moral y Luces*), ve které zejména mladým Venezuelanům ve školách představuje myšlenky socialismu a kritizuje kapitalismus. Čtvrtý motor, *la geometria del poder*, má za úkol změnit rozložení státní moci tak, aby pomáhala politicky a ekonomicky zaostalejším regionům. Poslední Chávezův bod zvyšuje pravomoci komunálními radami a snaží se o co největší míru politické participace veřejnosti.⁹⁶

Druhý bod venezuelské bolívarovské revoluce měl být schválen v referendu 2. prosince 2007. Výsledek však znamenal odmítnutí ústavních změn, které zahrnovaly například doživotní prodloužení prezidentského mandátu Chávezovi, těsnou většinou 51 % voličů. Chávez se zavázal výsledek referenda respektovat, uvedl však, že bude v budoucnu o tyto změny znovu usilovat. Negativní výsledek referenda nebyl způsoben silnou opozicí proti venezuelskému prezidentovi, ale mnohem menší podporou samotného Cháveze, než jakou měl v předchozích prezidentských volbách.⁹⁷

V květnu 2007 se Chávez rozhodl zrušit licenci televizní stanici RCTV (*Radio Caracas Television*). Tento krok vyvolal velkou debatu o demokratičnosti venezuelských poměrů. Chávez tvrdil, že se televize staví proti jeho vládě a obvinil ji ze spolupráce na puči z roku 2002. RCTV vlastnili bohatí oligarchové, kteří měli zájem na svržení Cháveze již od jeho zvolení. [Jones 2007] Nejvážnějším dopadem na venezuelskou společnost bylo, že všechny ostatní venezuelské stanice reagovaly změnou svého zpravodajství v zábavné pořady a vysílají jen to, co si přeje Chavez. [Golgo 2007]

⁹⁶ <http://www.rnv.gov.ve/noticias/index.php?act=ST&f=2&t=42594>

⁹⁷ <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=394&issue=117>

Chávez v únoru 2009 vypsal další referendum, které se týkalo zejména zrušení omezení volitelnosti prezidenta, poslanců a státních guvernérů. Tentokrát již uspěl, když získal 54,85% hlasů.⁹⁸ V praxi výsledek znamená, že se Chávez může ucházet o post prezidenta, kolikrát bude chtít. Venezuelský prezident tento krok zdůvodňoval tím, že potřebuje více času pro dokončení důležitých reforem bolívarovské revoluce. Výsledek referenda byl ovlivněn silnou prochávezovskou kampaní v médiích. [Barrowclough 2009] Chávez chtěl socialismu docílit revoluční demokracií, což se mu už nepodaří, protože tato ústavní změna jde proti všem principům demokracie.

3.2.5. Venezuela – autoritativní režim?

Mezi nejčerstvější novinky z venezuelského politického prostředí patří zpráva Interamerické komise pro lidská práva (*Inter-American Commission on Human Rights*, IACHR) z 24. února 2010, kritizující dodržování lidských práv.⁹⁹ Zaměřuje se především na soudnictví, které není důsledně odděleno od jiných složek státní moci a na dodržování politických práv. Odpůrci vládní politiky jsou tak pronásledováni a zastrašováni státem. Vláda nevytváří příznivé podmínky pro nezávislá média a zastánce lidských práv. Na druhou stranu si Komise všímá radikálního snížení negramotnosti a chudoby nebo zlepšeného přístupu k zdravotní péči.¹⁰⁰

Jeden z hlavních nástrojů Chávezovy propagandy je televizní pořad *Alo Presidente*. Každou neděli v 11 hodin venezuelský prezident představuje veřejnosti poslední kroky své vlády.¹⁰¹ Program nemá oficiální konec, což má za následek mnohahodinové Chávezovy projevy. Často tímto způsobem ohlašuje populistická rozhodnutí, jako například přesun jednotek armády ke kolumbijským hranicím.^{102 103} Podle oficiálních zdrojů se tak Chávez snaží

⁹⁸ http://www.cne.gov.ve/divulgacion_referendo_enmienda_2009/

⁹⁹ <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/americas/02/24/venezuela.human.rights/>

¹⁰⁰ <http://www.cidh.oas.org/Comunicados/English/2010/20V-10eng.htm>

¹⁰¹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8066511.stm>

¹⁰² <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/hugochavez/etc/synopsis.html>

dostat blíže ke svým voličům a umožnit tak co nejširší politickou participaci občanů. Prezidentova propaganda tvrdí, že před spuštěním *Alo Presidente*, neměl venezuelský lid nikdy podobnou možnost vyjádřit svobodně svůj názor.¹⁰⁴

Eller neklasifikuje Chávezův režim ani jako demokracii, ale ani totalitu. Hovoří o autoritářském režimu, zejména kvůli Chávezově snaze o cenzuru médií, znárodnění ropných společností a perzekuci opozice. Venezuelský prezident koncentroval veškerou moc v ústavodárném shromáždění a tak *de facto* rok po svém zvolení ovládl legislativu i exekutivu. Na druhou stranu se Chávez snaží o zapojení občanů do rozhodovacích procesů a podporuje metody přímé demokracie. [Ellner 2008: 134 – 137]

3.2.6. Vnější vztahy Venezuely

3.2.6.1. Venezuela a mezinárodní organizace

Již od začátku svého prezidentství měl Hugo Chávez určitou vizi multipolárního světa jako korekturu proti tehdejšímu monopolárnímu modelu, jehož hegemonem byly a do jisté míry stále jsou Spojené státy americké. Ve snaze dosáhnout tohoto cíle se Chávez snažil vytvořit skupiny národů, ze kterých by vzešly silné aliance a tím i silné a jednotné politické a ekonomické mezinárodní organizace. [Ellner 2008: 202]

V případě Venezuely se jedná zejména o Organizaci států vyvážejících ropu (*Organization of Petroleum Exporting Countries*, OPEC), Mercosur (*Mercado Común del Sur*, Mercosur) a Caricom (*Caribbean Community*, Caricom). Pokusím se ukázat důležitost těchto organizací pro mezinárodní vztahy Venezuely.

¹⁰³ Chávez si tak snažil během venezuelsko-kolumbijské krize zajistit popularitu, ale k tomuto kroku nakonec nedošlo.

¹⁰⁴ <http://www.alopresidente.gob.ve/historia/28/1633>

První snahy o založení mezinárodní organizace související s vývozem ropy vzešly právě z Venezuely, ke které se přidaly blízkovýchodní státy¹⁰⁵ a v roce 1960 v Bagdádu založili Organizaci států vyvážejících ropu. Venezuelské finance jsou závislé na těžbě ropy, proto je její členství v tomto kartelu nezbytné pro tvorbu domácí i zahraniční politiky. Venezuelská ropa zůstává převážně na americkém kontinentu, přibližně 60% odběratelů tvoří Spojené státy. Ropná aliance s Čínou se Venezuele z důvodu vysokých nákladů na přepravu tolik nevyplácí. Hlavním problémem jsou snížené ceny ropy, kterou Chávez zásobuje spřízněné státy (Kuba, Jamajka a další), kvůli nimž pak zisky nedosahují žádaných hodnot. Od nástupu Cháveze k moci je jeho vztah s OPEC velice složitý, protože venezuelský prezident často nerespektuje usnesení organizace a orientuje se na krátkodobý zisk do státního rozpočtu. [Kott 2009]

Venezuela vstoupila do Mercosur v roce 2006, což byl velký diplomatický úspěch Chávezovy administrativy, protože USA se snažily o politickou izolaci Venezuely. Jedná se o regionální organizaci volného obchodu, která například pro Venezuelu znamená pouze třetinové náklady na dovoz. Brazilský prezident Luis Inácio Lula da Silva Venezuelu uvítal jako důležitého partnera a podpořil ji při volbě nestálých členů Rady bezpečnosti OSN. Další členové této organizace jsou Argentina, Brazílie, Paraguay a Uruguay. [Guerrero 2004]

Venezuela není členem Caricom, ale pouze pozorovatelem (*observer*). Organizace je založena na ekonomické a politické kooperaci karibských států. Venezuela se o tento projekt zajímá z pragmatických důvodů, protože jsou pro ni tyto státy geograficky blízké a obchodně zajímavé.

¹⁰⁵ Další státy zahrnovaly Irák, Írán, Saúdskou Arábii a Kuvajt

3.2.6.2. USA

Vztahy Venezuely se Spojenými státy byly tradičně až do nástupu Huga Cháveze do úřadu velmi těsné a veskrze pozitivní. Oba státy dlouhodobě kooperovali na obchodní úrovni a také v rámci boje s výrobou a pašováním narkotik. Ekonomická spolupráce byla posílena, když v období prezidenta Gómeze byla nalezena ložiska ropy a venezuelská vláda začala udílet koncese zahraničním firmám. Přátelské postoje se začaly rychle měnit v roce 1999 s nástupem Huga Cháveze do prezidentského úřadu.

Chávezovy vztahy s USA rozdělím na dvě stádia. První trvala od jeho zvolení prezidentem do ozbrojeného povstání proti jeho osobě v dubnu 2002. Druhé stadium probíhá od tohoto aktu opozice do současnosti. Během prvního stadia byl prezidentem USA Bill Clinton, který měl k Venezuele tolerantní a celkem vstřícný přístup. Respektoval, že se Chávez dostal k moci demokratickými prostředky a tehdejší americká administrativa věřila, že ekonomické potíže donutí Cháveze dříve nebo později zmírnit některé jeho názory. [Ellner 2008: 197 – 199]

Samotný Chávez se choval velice diplomaticky a vyhýbal se jakékoli možnosti ostré konfrontace. Američanům například slíbil, že zaintervenuje u Fidela Castra ve prospěch kubánských nezávislých novinářů nebo že nehodlá zasahovat do vlastnických práv zahraničních firem působících ve Venezuele. [Ellner 2008: 197] Postupně se ale Chávezovy nacionalistické postoje projevovaly silněji, což mělo v roce 1999 za následek odmítnutí americké pomoci při povodních. Venezuelský prezident se obával, aby američtí vojáci na jeho půdě nevytvořili nebezpečný precedent a že by tím opustil jednu ze svých hlavních tezí – nacionalismus.

S nástupem George Bushe mladšího dostaly vzájemné vztahy další trhlinu. Prezident Venezuely tak kritizuje americkou politiku vedenou po 11. září 2001 neboli válku proti terorismu a označuje konflikt v Afghánistánu za „masakr nevinných“. [Golinger 2010] Bushe samotného pak jako „šilence“,

„největšího světového teroristu“ a „d'ábla“.¹⁰⁶ Odvetným opatřením byla z Caracasu stáhnuta americká velvyslankyně Donna Hrinak.

Chávez se střetává s USA rovněž ohledně Panamerické zóny volného obchodu (*Free Trade Area of Americas*, FTAA), kterou označuje za nástroj amerického imperialismu ve snaze vykořistit celý kontinent. Venezuelský prezident založil konkurenční uskupení *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América* (ALBA), které je formováno podle vzoru Evropské Unie a časem má dospět do stádia ekonomické a politické integrace. Členy ALBA jsou především pro Venezuelu spřízněné státy – Ekvádor, Bolívie, Nikaragua, Kuba. [James 2004]

Rok 2002 byl pro prezidenta Cháveze politicky nepochybně nejrušnější. Pokus o státní převrat z 11. dubna 2002 byl financován z Washingtonu a logisticky veden CIA (*Central Intelligence Agency*). Bílý dům i po neúspěchu tento akt venezuelské opozice veřejně bránil. Američtí představitelé si následující den po převratu pozvali latinskoamerické velvyslance a doporučili jim uznat vládu nového „prezidenta“ Pedra Carmony, což se nesetkalo u navráťivšího se Cháveze s příznivou reakcí. [Golinger 2005: 104]

Spojené státy zásobují do dnešní doby venezuelskou opozici finančními injekcemi přes Národní nadaci pro demokracii (*National Endowment for Democracy*, NED) a od roku 2002 přímo přes americkou ambasádu v Caracasu. [Ellner 2008: 200] Tam vznikl Úřad pro přechodové iniciativy¹⁰⁷ (*Office for Transition Initiatives*, OTI), jenž nyní hraje důležitou roli, protože proniká do společnosti, kde brojí proti Chávezovi. Chávez si toho je vědom a snaží se o všemožnou kontrolu, což se mu však příliš zatím nedaří.

Chávezův důraz na venezuelský nacionalismus můžeme pozorovat z jeho výroků, ve kterých varuje před americkou invazí do Venezuely a obviňuje USA z irácké genocidy. Venezuelský prezident představuje Spojené

¹⁰⁶ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5365142.stm>

¹⁰⁷ Nepodařilo se mi najít český název této organizace, proto jsem s pomocí vedoucí práce přeložil sám takto, s přihlédnutím k existujícímu českému názvu organizace Ruské přechodové iniciativy (*Russian Transition Initiative*).

státy jako hlavního nepřítele, vůči němuž směřuje všechnu svou zlobu ve zlých dobách. Označuje je za imperialisty, kteří se snaží ekonomicky i politicky ovládnout celý americký kontinent. [Ellner 2008: 196 – 202]

Američané obviňují Cháveze z podpory hnutí FARC (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*) a kritizují venezuelské zbrojení. Prezident se však brání, že zbraně pocházející z Ruské federace jsou pouze obranného rázu. [Ellner 2008: 200] USA se snažily o blokádu dovozu militaristického zboží do jihoamerického státu, leč neúspěšně. Spojené státy rovněž kritizují potlačování lidských práv.¹⁰⁸

Americko-venezuelský spor se dostal i do významných mezinárodních organizací. V roce 2006 USA úspěšně bránily nestálému členství Venezuely v Radě bezpečnosti OSN, když argumentovaly ve prospěch Guatemaly, protože se obávaly nekonstruktivní diskuze ze strany Venezuely a horší nacházení konsensu. [Ellner 2008: 201]

Příchodem Baracka Obamy do prezidentského křesla oba prezidenti vyjádřili přání vylepšit vzájemné vztahy a Chávez hned po zvolení Obamy usiloval o co nejrychlejší setkání obou hlav států. Prozatím se dá říci, že se jedná o mnohem lepší vztahy, než s bývalým prezidentem Georgem Bushem. I mezi současnými lídry ovšem proběhly mediální přestřelky, což je typické právě pro Chávezovu rétoriku. Chávez označil Obamu za „ignoranta“, čímž reagoval na Obamovu poznámku, že venezuelský prezident je latinskoamerická překážka pokroku. [Devereux 2009]

3.2.6.3. Kuba

Kubánsko-venezuelské vztahy byly po celou druhou polovinu století velmi špatné, protože venezuelští představitelé odmítali uznat Castrovu vládu, která se k moci dostala nedemokratickými prostředky. Prezident Betancourt vystupovat po celá 60. léta velice protikubánsky. V roce 1964 byl hlavním

¹⁰⁸ <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/wha/119177.htm>

protagonistou tvrdého postupu a díky němu vyhlásila Organizace amerických států ekonomické sankce.¹⁰⁹

Vztahy těchto zemí se podstatně zlepšily nástupem Huga Cháveze. S kubánským představitelem Castrem jej pojí několik věcí. Například oba získali podporu obyvatelstva při neúspěšných pokusech o puč, za což byli následně uvězněni. Venezuelský prezident má s Fidelem Castrem osobně nadstandardní vztahy. Při jeho první návštěvě Kuby v roli prezidenta označil Castra za „bratra“ a pochválil jej za úspěchy kubánské revoluční demokracie.

Od roku 2005 je díky uskupení PetroCaribe bilaterální spolupráce ještě intenzivnější.¹¹⁰ Na karibský ostrov proudí každodenně devadesát tisíc barelů ropy, za což Venezuela získává služby kubánských lékařů, vědců a sportovců. [Fischer-Hoffman, Rosenthal 2006] Významná část tohoto množství ropy je subvencována venezuelským státem, což dává opozici jasný signál k protestu, že nerostné bohatství by se nemělo rozdávat. „*El petroleo no se regala!*“ – byl neúspěšný slogan prezidentského kandidáta Rosalese z roku 2006.¹¹¹ Kubánští medicíni vzdělávají své venezuelské kolegy a přináší tak druhou stranu mince do vzájemné spolupráce.

3.2.6.4. *Kolumbie*

Vztahy těchto dvou zemí byly komplikované od dob Simona Bolívara a rozpadu Velké Kolumbie. Mezi nejpalčivější problémy patřil spor o Venezuelský záliv, který dodnes není uspokojivě vyřešen. Během 70. a 80. let 20. století zaznamenaly venezuelské úřady přes půl milionu imigrantů, kteří přicházeli jako levná pracovní síla.¹¹² V současnosti je největší problém v ideologických rozepřích mezi prezidenty obou zemí. [Sturcke 2007]

¹⁰⁹ <http://www.petersoninstitute.org/research/topics/sanctions/cuba2.cfm>

¹¹⁰ http://www.pdvsa.com/index.php?tpl=interface.en/design/readmenu.tpl.html&newsid_obj_id=4974&newsid_temas=48

¹¹¹ Rozhovor s prezidentským kandidátem Rosalesem. Deník La Vanguardia. Staženo dne 18. 4. 2010 z WWW: <http://www.recivex.org/EntrevistaRosales_Joaq_Ibarz.pdf>.

¹¹² La migración nacional en las Américas, Hana Zlotnik: Crece la migración interregional. Staženo dne 29. 4. 2010 z WWW: <<http://www.biblioteca.org.ar/libros/92354.pdf>>.

Po roce 2007 dospěly vztahy s Kolumbií do hluboké krize, zejména kvůli americké vojenské přítomnosti, o které jsem hovořil v předchozí kapitole. Bogotá je známa velice pevným vztahem se Spojenými státy, což během léta 2009 ještě zesílilo, když Američanům vypověděl Ekvádor smlouvu o užívání vojenské základny v amazonském pralese blízko hranic s Kolumbií. [Poe 2009] Tuto základnu používaly speciální jednotky, které bojovaly s drogovými kartely na kolumbijském území. Chávez svou typicky ostrou rétorikou označil budování amerických základen za akt agrese a pohrozil, že přítomnost amerických vojáků může vést k válečnému konfliktu. [Isacson 2008]

Hugo Chávez nakoupil ruské zbraně a zvýšil počet vojáků podél společné hranice. [Ellner 2008: 200 – 201] Kolumbijský prezident Álvaro Uribe argumentuje, že Američané mu pomáhají v boji s teroristy z FARC a obvinil Cháveze z ekonomické a vojenské podpory těchto hnutí. Chávez si svůj postoj nenechal vymluvit a stáhl z Bogoty své diplomaty. [Isacson 2008] Venezuelský prezident se dokonce neúspěšně snažil přesvědčit Evropskou Unii, aby škrtnla FARC ze seznamu teroristických organizací.¹¹³ Chávez se často spojuje s ekvádorským prezidentem Rafaellem Correou ve svém antagonismu proti kolumbijské vládě a jejím vztahu se Spojenými státy.

3.3. Komparace současných režimů Eva Moralese a Huga Cháveze

Venezuela i Bolívie prošly v minulosti velmi podobným historickým vývojem, od koloniálního období přes vojenské diktatury až po éru demokracie v druhé polovině 20. století. Během 19. století se jednalo o velmi chudé a zaostalé země, v nichž se rychle střídaly elitářské autoritativní vlády neschopné účinně řešit tehdejší problémy. Společnou charakteristikou obou států je zejména korupční prostředí a z něj plynoucí politická nestabilita. Venezuela má o 24 let delší tradici demokratické vlády a je ekonomicky vyspělejším státem. (viz kapitoly 2.1.2 a 2.2.2.)

¹¹³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7203206.stm>

V obou zemích byl v minulosti znatelný vliv Spojených států amerických a Mezinárodního měnového fondu, podporující diktátorské režimy a sledující vlastní ekonomické a politické zájmy, což vedlo k nespokojenosti obyvatelstva. V současnosti tato historická zkušenost vysvětluje silné protiamerické nálady ve společnosti. Velkou roli zde také hraje neúspěch neoliberální politiky v 90. letech, které se snažily o co nejtěsnější kontakty s USA a postupně zaváděly liberální ekonomické reformy. Ty sice přinesly jistou míru demokratizace, ale ne hospodářský vzestup nejširších vrstev. Tím došlo k ještě větším rozdílům v sociálním postavení obyvatelstva. [Ellner 2008: 65]

Vítězství jihoamerické levice odstartoval v roce 1998 venezuelský Hugo Chávez. V Bolívii došlo k razantnímu odmítnutí středopravicových vlád až v roce 2005. Ve Venezuele předcházely této změně 4 desetiletí hegemonie dvou politických stran AD a COPEI (viz kapitola 2.2.2.), zatímco v Bolívii se mezi lety 2000 – 2005 vystříдалo 5 různých prezidentů. Zvolení Evo Moralese potvrdilo existenci pomyslného antiamerického socialistického trojúhelníku Kuby, Venezuely a Bolívie a vykazovalo mnoho stejných znaků se zvolením Huga Cháveze. Stěžejní roli hraje populistická rétorika obou prezidentů, která v Jižní Americe vždy přitahovala voliče. Nerovnoměrné rozdělení bohatství a moci, korupce dosavadních politických elit a nedostatečná garance lidských práv byly hlavním důvodem úspěchu levicového populismu. Chávez i Morales zvítězili díky stejným tématům jako znárodnění přírodních zdrojů, pozemková reforma nebo revize původních ústav.

Nejprve se zaměřím na srovnání osobností obou prezidentů. Morales i Chávez nepocházejí z tradičních společenských elit, které vládly v Bolívii, resp. Venezuele, před jejich nástupem k moci. Představují tak novou politickou cestu pro ty vrstvy obyvatelstva, které byly v minulosti utlačovány, zejména pak pro ty nejchudší. Evo Morales je otevřenější, ochotnější nacházet konsensus a také mnohem pragmatičtější politik než Hugo Chávez. Přitom však neopouští své politické ideje, díky nimž byl zvolen. Naopak oba politici

jsou velmi populističtí. Tento populismus je úspěšný hlavně kvůli obrovským sociálním nerovnostem, kdy historicky byla majoritní skupina obyvatel dlouhodobě diskriminována. Z těchto nerovností plyne další odlišnost. Morales získal podporu díky akcentu na práva jednotlivých místních etnik, zatímco Hugo Chávez se zaměřil na sociální skupinu nejchudších obyvatel. Levicové rétorice prezidentů prospívá i skutečnost, že v tomto regionu nemůžeme hovořit o dlouhotrvajících úspěšných pravicových vládách. [Ellner 2008: 215 – 225]

Okolní státy vidí ve venezuelském prezidentovi větší potenciální nebezpečí, než v umírněnějším Moralesovi. Bolivijská hlava státu má například velmi dobré vztahy s nejdůležitějším regionálním hráčem – Brazílií. [Moldiz 2009: 112] Naopak typickým projevem Chávezovy zahraniční politiky je přetrvávající antagonismus vůči Kolumbii. Hugo Chávez se nepochybně snaží udržovat kult své osobnosti silněji, než jeho bolivijský protějšek. [Cali 2007] To se projevuje například v tom, že současný venezuelský režim označuje jako *chavismo*, nebo například v nekonečných hodinách pravidelného televizního vysílání programu *Alo Presidente*, v němž Chávez nikdy neopomene žádnou příležitost pochválit poslední kroky své vlády. [Clark 2010] (viz kapitola 3.2.5.)

Oba prezidenti se shodují v identifikaci nejdůležitějších problémů svých zemí, avšak jejich řešení je někdy různé. Morales vyhrál prezidentské volby v roce 2005 mimo jiné díky slibu, že vrátí bolivijské nerostné bohatství do státního vlastnictví a zamezí tak vykořisťování od zahraničních investorů. Zatímco Hugo Chávez se rozhodl majoritní podíly ropných společností znárodnit, bolivijský prezident nakonec podepsal nové výhodnější smlouvy s plynovými společnostmi, což mělo za následek zvýšení odvodů těchto firem státu na 82 %, ale jejich ponechání v soukromém vlastnictví, čímž se nezměnila efektivita práce. [Cali 2007]

Tento krok byl prospěšný pro obě strany, protože produkce i celosvětová cena plynu se zvýšily, a tak nedošlo k náhlému odlivu

zahraničního kapitálu ze země. Bolívie z něj bude těžit zejména v dlouhodobém časovém horizontu. Massimiliano Cali považuje bolivijské opatření za demokratičtější a ekonomicky prospěšnější než Chávezův diktát. [Cali 2007]

Srovnání politiky Eva Moralese a Huga Cháveze by se dalo shrnout do několika stěžejních bodů. Mezi velmi podobné nebo zcela totožné rysy, projevující se ve vnitřní politice i v zahraničních vztazích patří zejména:

- snahy o konstitucionální změny, které odstraní vazby na původní režim (zahrnující například demokratičtější volbu ústavních činitelů nebo více práv indiánským kmenům);
- víra ve spravedlivé společenské uspořádání (proces vedoucí k novému modelu socialismu, jak se jej snaží prosazovat Hugo Chávez ve své bolívarovské revoluci; Moralesův záměr podporovat práva původního obyvatelstva);
- obdiv k důležitým historickým osobnostem podobného politického smýšlení (mezi hlavní „ikony“ obou režimů patří například Simon Bolívar, Ernesto Che Guevara, Fidel Castro);
- pozemková (agrární) reforma, vedoucí ke spravedlivějšímu rozdělení půdy;
- snahy podporovat nerozvinuté a chudé regiony v Bolívii (zejména náhorní plošina *Altiplano* na západě země, která je obydlená především indiánskou populací), respektive Venezuele (především pak venkov a předměstí velkých měst);
- protiamerická rétorika (která je v případě Cháveze vedena ideologickým směrem (je proti všemu kapitalistickému), zatímco Morales praktikuje pragmatičtější přístup);
- snahy o státní kontrolu přírodního bohatství (a tím i navrácení vlivu státním institucím);
- podpora práv původního obyvatelstva, zejména pak jeho participace v politice (vztahuje se zejména na dlouho utlačované

menšiny indiánů, kteří například v Bolívii jsou většinovým obyvatelstvem);

- snahy o kult osobnosti prezidenta (jedná se například o televizní pořad *Alo Presidente* prezidenta Cháveze, v Bolívii jej pak vytváří zejména provládní média);
- formální důraz na dodržování lidských práv (nyní ústavně zakotven);
- prezidenti se snaží profilovat jako představitelé všech Bolivijců, respektive Venezuelců bez rozdílu etnické příslušnosti a společenského postavení;
- ostrá kritika kapitalistického světa (Spojené státy americké a Evropská unie) a spolupráce s nedemokratickými režimy (zejména Kuba, Nikaragua, Írán, Rusko).

Moralesova administrativa plánuje vytvořit po vzoru Chile tzv. stabilizační fond, aby tak šetřila finanční zdroje na krizová období. Naopak Venezuela používá veškeré zisky na sociální výdaje a spoléhá se na dlouhodobou stálost vysokých příjmů z ropy. Hlavním důvodem pragmatické politiky bolivijského prezidenta je jeho slabší vnitropolitická pozice. Morales stále čelí silné opozici na východě země. Venezuela je historicky i vnitropoliticky stabilnějším státem, což Chávezovi umožňuje vládnout radikálněji. Zde můžeme spatřit i větší příklon k levicové politice venezuelského prezidenta a naopak spíše některé prvky pravicového šetření v podání Evo Moralese. [Cali 2007]

Ekonomická nezávislost je dalším zásadním faktorem, který poukazuje na rozdíly mezi těmito jihoamerickými zeměmi. Bolivijská ekonomika je závislá na zahraničních partnerech a mezinárodních trzích, zejména pak na technologii zahraničních investorů používané při těžbě zemního plynu. Na druhou stranu ropná venezuelská společnost PDVSA je finančně i technologicky nezávislá. Navzdory tomu, že oba státy jsou bohaté na přírodní zdroje, zisky z bolivijského plynu jsou nepoměrně nižší než z venezuelské

ropy.¹¹⁴ Bolívie se musí spoléhat na zahraniční pomoc při splácení veřejného dluhu, zatímco Venezuela je zcela soběstačná. [Calí 2007] Ekonomická nezávislost Venezuely přímo úměrně zvyšuje i nezávislost politickou. Tento faktor rovněž vysvětluje větší otevřenost Bolívie vzhledem k ostatním státům regionu, protože si uvědomuje nezbytnost spolupráce a přátelského přístupu ke svým sousedům.

Důraz Eva Moralese na zlepšení práv indiánských kmenů je také mnohem výraznější než venezuelský přístup. Morales je reprezentantem kmene Aymarů, proto se očekává podpora původního obyvatelstva. V Bolívii tvoří indiáni 65 % populace. Politika bolivijského prezidenta je na rozdíl od Cháveze zcela zaměřena na tyto etnické skupiny. Tyto kmeny mají nyní garantována stejná občanská, politická, hospodářská i kulturní práva jako ostatní obyvatelé Bolívie. Hugo Chávez zajistil původním obyvatelům Venezuely tři mandáty v Národním shromáždění a jejich jazyky zakomponoval do ústavy jako úřední. Hlavní rozdíl pak spočívá v tom, že venezuelský prezident přikládá největší pozornost chudým vrstvám obyvatelstva, ne určité etnické skupině. [Ellner 2008: 215 – 225]

Pozemková reforma byla pro oba prezidenty jedním z hlavních předvolebních slibů. Chávez zavedl možnost vyvlastnění půdy jako jeden ze zákonů v rámci Bolívarovské revoluce již v ústavě z roku 1999. Moralese uvedl zákon o pozemkové reformě v květnu 2006. Bolivijský prezident postupoval při realizaci reformy opatrněji a pomaleji než Chávez, protože proti němu stála silná opozice a Morales se obával možných násilností. [Madrid 2008]

Ústavní změny také proběhly v obou zemích odlišně. Chávezova strana MVR přesvědčivě zvítězila ve volbách do ústavodárného shromáždění, rovněž díky opozičnímu bojkotu voleb. Vytvoření nové konstituce se tak odehrávalo zcela v prezidentově moci. Naopak bolivijský Morales svedl o ústavu tvrdý

¹¹⁴ Venezuelský vývoz ropy činil v roce 2005 1800 amerických dolarů *per capita*, bolivijský vývoz zemního plynu ve stejném roce 118 amerických dolarů *per capita*. [Calí 2007]

politický boj s opozičními politiky z východu země, která byla schválena v referendu po roce a půl intenzivních jednání. Hugo Chávez prosadil možnost neomezeného znovuzvolení prezidenta republiky, zatímco v bolivijské ústavě je prezidentský mandát striktně limitován dvěma po sobě jdoucími volebními obdobími. Tyto konstitucionální změny ilustrují, že ač jsou oba režimy velmi kritizovány za svou nedemokratičnost, v bolivijském případě je tomu právě naopak – nová ústava s sebou přinesla mnoho demokratických prvků, jako například rovná politická práva. (viz kapitoly 3.1.4. a 3.2.2.)

Kromě pokusu o státní převrat v roce 2002 a neúspěšného referenda o změnu ústavy v roce 2007 nezaznamenala Chávezova vláda potíže s opozičními silami. Nemusela podstupovat složité negociace, které by v důsledku přinesly kompromisní řešení. Evo Morales musí bojovat o každé zásadní politické rozhodnutí navzdory tomu, že disponuje většinou v Mnohonárodnostním shromáždění. V opačném případě riskuje občanské nepokoje. Zde můžeme opět vidět zásadní vnitropolitické rozdíly mezi oběma režimy. Chávezovo vládnutí je mnohem poklidnější, a proto je jeho politika snadněji prosaditelná a navenek tak může působit jako úspěšnější politik. [Madrid 2008]

Divergenci v zahraniční politice nacházíme nejen ve vztahu ke Spojeným státům, ale i k mezinárodním uskupením. Venezuela vystoupila z regionálního Andského společenství (*Comunidad Andina, CA*) na protest proti bilaterálním obchodním smlouvám ostatních členů (konkrétně Peru a Kolumbie) se Spojenými státy. Morales mnohdy opouští radikální protiamerickou rétoriku a navenek působí pragmatičtěji než Hugo Chávez, jehož přístup je ryze ideologický. Venezuelský prezident se naopak velmi jasně a ostře vymezuje proti Washingtonu. Moralesova administrativa vykázala znaky určité spolupráce v zásadních otázkách, jako například v únoru 2007, kdy Bolívie nabídla Američanům kooperaci v boji proti drogám, díky čemuž ji Spojené státy zařadily na seznam zemí s nízkými tarify pro import, což mělo za následek pozitivní efekt pro bolivijské hospodářství. [Cali 2007]

Hlavní rozdílné znaky režimů Evo Moralese a Huga Cháveze zahrnuje zejména následující:

- role a síla opozice v současné podobě těchto režimů, tím i rozdílné postavení prezidentů (jedná se například o rozdíl mezi kompromisy, k nimž je nucena Moralesova administrativa pod hrozbou občanských nepokojů a protestů ze strany východních provincií a relativně klidným vnitropolitickým prostředím, které panuje ve Venezuele a díky němuž Hugo Chávez prosazuje snadněji svůj program, dále o skutečnost, že opoziční strany ve Venezuele bojkotovaly poslední volby a nejsou tak zastoupeny v Národním shromáždění (*Asamblea Nacional*) nebo o fakt, že Chávez *de facto* sloučil mnoho různorodých levicových subjektů pod křídla nové Spojené socialistické strany Venezuely, která jej podporuje – viz kapitola 2.2.4.1., v Bolívii k ničemu podobnému nedošlo, naopak opozice využívá každé příležitosti, aby se vymezovala proti Moralesovi);
- jiný zdroj popularity – zatímco Morales se zaměřuje na etnické skupiny (především na indiánské obyvatelstvo, protože sám pochází z kmene Aymarů), prezident Chávez se soustředí na nejnižší sociální vrstvu;
- nestejná doba doposud strávená v prezidentském úřadě (Chávez je prezidentem již 11 let a proto měl více prostoru pro své reformy, zatímco bolivijský Morales je u moci teprve necelých 5 roků);
- jiné možnosti realizace politických kroků kvůli rozdílné míře ekonomické soběstačnosti Bolívie, respektive Venezuely (Venezuela má díky větší míře finanční nezávislosti pocházející zejména ze zásob nerostného bohatství i větší mezinárodněpolitickou nezávislost);

- ideologie versus pragmatismus v zahraniční politice (Evo Morales rovněž hájí zájmy Bolívie, ale činí tak většinou pragmatičtější cestou než Chávez, zejména ve vztazích s velkými státy – Brazílie, USA);
- odlišné koncepty při vypracování nových ústav (Evo Morales musel o nový ústavní dokument dlouho a tvrdě bojovat s opozicí a výsledkem je konstituce, která hájí práva všech obyvatel Bolívie, zatímco Hugo Chávez měl v Ústavodárném shromáždění pohodlnou většinu kvůli opozičnímu bojkotu, proto se mu podařilo prosadit více – venezuelská ústava je více autoritářská než bolivijská);
- odlišné řešení problematiky zestátnění zdrojů nerostného bohatství (Evo Morales vyšel zahraničním investorům částečně vstříc, zatímco Chávez praktikoval mnohem tvrdší postup – viz kapitoly 3.1.3. a 3.2.2.).

Oba levicové režimy přinesly důležitou změnu do Latinské Ameriky, která se však v Bolívii a ve Venezuele odlišovala. Venezuelský prezident Hugo Chávez měl na své socialistické reformy o sedm let více času, byl zvolen v politicky stabilnější zemi a jeho roli mu ulehčila opozice nepromyšleným bojkotem voleb. Chávez je také mnohem bouřlivějším příznivcem revoluce a silných slov, než jeho bolivijský protějšek. Evo Morales musel navzdory velmi silnému mandátu z prezidentských voleb 2005 respektovat opoziční strany a začal zemi měnit ve snaze primárně se vypořádat s její koloniální minulostí. Bolívie si zvolila pragmatickou cestu k socialismu a méně radikální, než venezuelskou.

4. Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala analýzou politických systémů Bolívie a Venezuely a komparací jejich současných levicových prezidentů Eva Moralese, respektive Huga Cháveze.

Politické systémy Bolívie a Venezuely prošly v období 2000 – 2010 velkými změnami. Byly přijaty nové ústavní dokumenty a utvořily se nové politické elity. Tyto elity pocházejí z vrstev obyvatelstva, které byly v minulosti utlačovány. Etnická otázka je pak stěžejní zejména pro bolivijskou společnost, která je tvořena 55 % indiánským obyvatelstvem. (viz kapitola 2.1.1.) Pro objektivní analýzu stranických systémů, politických institucí a osobností obou prezidentů je třeba klást na historický a společenský kontext velký důraz, proto jsem do práce zařadil i podrobnou analýzu moderní historie obou zemí.

Hugo Chávez je prezidentem již od roku 1999, zatímco Evo Morales byl zvolen až v roce 2005. Neměl proto zatím takový prostor realizovat své reformy. Hlavy státu spojují především počáteční úspěšné kroky, jako například ústavní garanci lidských práv nebo omezení výkonné moci, které měly za následek demokratizaci obou zemí. Na druhou stranu se setkaly i s odporem hlavně ze strany bohatších vrstev. Vnitropolitická pozice osobností obou charismatických lídrů je stále velmi silná, navzdory opozičním snahám o jejich diskreditaci.

Při odpovídání na výzkumné otázky z úvodu mé práce jsem zjistil, že zatímco navenek vykazují oba režimy nápadné spojitosti, skutečnost je odlišná. Zásadně rozdílné je současné vnitropolitické postavení obou prezidentů a role opozičních sil v Bolívii, respektive ve Venezuele. Navzdory masivní podpoře indiánského obyvatelstva je pozice bolivijského Eva Moralese slabší. Morales musí každou závažnou reformu konzultovat se silnou opozicí a vytvářet tak kompromisní řešení, aby předcházel občanským nepokojům (zejména ve východních regionech). Naopak Hugo Chávez není v současném volebním

období (2005 – 2010) kontrolován opozičními stranami, které poslední volby bojkotovaly a neúčastní se tak legislativního projednávání. Opozice již podobnou chybu opakovat nechce a ve volbách v roce 2010 se proti Hugo Chávezovi postaví. Navíc venezuelský prezident vytvořil masivní levicovou Sjednocenou socialistickou stranu Venezuely sjednocující minoritní politické strany, které dříve představovaly levicovou alternativu k Chávezově Hnutí V. Republiky, což určitě nelze považovat za prvek typický pro pluralitní demokracie. V Bolívii ke vzniku podobné levicové homogenní straně nedošlo, což Moralesovi přispívá na demokratičnosti režimu, ne však na vnitropolitické síle.

Evo Morales se v zahraniční politice většinou profiluje pragmaticky a liší se tak od venezuelského Cháveze, jehož protiamerická a protikapitalistická tvrdá rétorika je konzistentní již od jeho nástupu k moci v roce 1999. Venezuela se může spoléhat na větší finanční nezávislost, což má pravděpodobně za následek odvážnější přístup v zahraniční politice. Chávez i Morales se orientují především na spřízněné levicové režimy, zejména na Kubu, ale rovněž na globálně izolované státy, jako například na Írán nebo na Libyi.

Ve Venezuele roste nespokojenost s autoritativními prvky Chávezova režimu, což se ukázalo například při prvním neúspěšném referendu v prosinci 2007 (viz kapitola 3.2.4.). Lidé se bojí zejména nadměrné koncentrace moci v rukou prezidenta a jeho blízkých spolupracovníků. Nadcházejících voleb se budou účastnit opoziční politické strany, jejichž aktivita v každodenní politice spolu s nesouhlasným přístupem obyvatelstva může způsobit pád Chávezova režimu.

Seznam literatury a zdrojů

A) Dokumenty

Signatářské státy Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. (*States Parties to the Rome Statute of the ICC as of 21st July 2009*). Staženo dne 2. května 2010 z WWW: <http://www.coalitionfortheicc.org/documents/RATIFICATIONSbyRegion_21_July_20091.pdf>.

Ústava Bolívarské venezuelské republiky 1999 (*Constitución de la República Bolivariana de Venezuela. Publicada en Gaceta Oficial del jueves 30 de diciembre de 1999, N° 36.860*). Staženo dne 20. února 2010 z WWW: <<http://www.constitucion.ve/documentos/ConstitucionRBV1999-ES.pdf>>.

Ústava Mnohonárodnostního státu Bolívie 2008 (*Constitución del Estado Plurinacional de Bolivia*). Dostupné na WWW: <<http://www.patrianueva.bo/constitucion/>>.

B) Neperiodická literatura

ALVAREZ, A. (2003). State Reform Before and After Chavez Election. IN Ellner, S. *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization and Conflict*. Vyd. 1. Boulder: Lynne Rienner Publishers, s. 147 – 160. ISBN 978-1-58826-297-4.

BALÍK, S.; KUBÁT, M. (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Vyd. 1. Praha: Dokořán. 168 s. ISBN 80-86569-89-6.

BLAKE, C. (2005). *Politics In Latin America*. Vyd. 1. Houghton Mifflin Company. 448 s. ISBN 0-618-21552-2.

BUBEN, R.; SOMOGYI, P. (2009). *Bolívie*. Vyd. 1. Praha: Libri. 181 s. ISBN 978-80-7277-423-4.

- BUSHNELL, D. (2003). *El Libertador: Writings of Simon Bolivar*. Vyd. 1. Oxford: Oxford University Press. 288 s. ISBN 978-0195144819.
- ELLNER, S. (2008). *Rethinking Venezuelan Politics: Class, Conflict and the Chavez Phenomenon*. Vyd. 1. Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc. 255 s. ISBN 978-1588265609.
- GOLINGER, E. (2005). *El Código Chávez: Descifrando la intervención de los EEUU en Venezuela*. Vyd. 1. Caracas: Editorial de Ciencias Sociales. 330 s. ISBN 978-9590607233.
- GOTT, R. (2000). *In The Shadow Of The Liberator*. Vyd. 1. Verso Press USA. 160 s. ISBN 978-1859847756.
- HŘEBEJK, J. (1998). Soudnictví. IN Pavlíček, V. a kol. *Ústavní právo a státověda, 1. díl*. Vyd. 1. Praha: Linde Praha, a.s., s. 311 – 328. ISBN 80-7201-141-3.
- LEE VAN COTT, D. (2007). Bolivia: The Construction Of A Multiethnic Democracy. IN Kline, H.; Wiarda, H. (eds). *Latin American Politics And Development*. Vyd. 6. Boulder: Westview Press, s. 345 – 363. ISBN 978-0-8133-4327-3.
- MAYORGA, R. (2006). Outsiders and Neopopulism: The Road to Plebiscitary Democracy. IN Bejarano, A.; Leongomez, E.; Mainwaring, S. (eds). *The Crisis Of Democratic Representation In The Andes*. Vyd. 1. Palo Alto: Stanford University Press, s. 132 – 163. ISBN 978-0-8047-5278-7.
- MOLDIZ, H. (2009). *Bolivia En Los Tiempos de Evo: Claves Para Entender El Proceso Boliviano*. Vyd. 1. México: Ocean Press. 192 s. ISBN 978-1921438455.
- NACHTIGALLOVÁ, M. (2006). Venezuela. IN Němec, J. (ed). *Politické systémy Latinské Ameriky*. Vyd. I. Praha: Oeconomica, s. 351 – 386. ISBN 80-245-1107-X.

ROEDL, B. (2007). *Dějiny Peru a Bolívie*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 363 s. ISBN 978-80-7106-839-6.

SARTORI, G. (2005). *Strany a stranické systémy*. Vyd. 1. Brno: CDK. 468 s. ISBN 80-7325-062-4.

C) Odborné články

Bossio Rotondo, J. C. (2005). Venezuela - Análisis del resultado de las elecciones parlamentarias de diciembre 2005. *AlterInfos - América latina*, 15. prosince 2005. ISSN: 1955-2556. Dostupné na WWW: <<http://www.alterinfos.org/spip.php?article1004>>.

Cali, M. (2007). Why Evo Morales is not going to be the next Hugo Chávez. *Overseas Development Institute*. Únor 2007.¹¹⁵ Staženo dne 1. května 2010 z WWW: <<http://www.odi.org.uk/resources/download/522.pdf>>.

Dulina, V. (2006). Z pastevce lam do čela Bolívie. *Asociace pro mezinárodní otázky*. 24. ledna 2006.¹¹⁶ Dostupné na WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/z-pastevce-lam-do-cela-bolivie.html>>.

Golinger, E. (2010). Venezuela: Coup and Countercoup, Revolution. *Indymedia*. 13. dubna 2010.¹¹⁷ Dostupné na WWW: <<http://la.indymedia.org/news/2010/04/236981.php>>.

Guererro, E. (2004). Venezuela's Triumph in Mercosur. *Venezuela Analysis*. 8. července 2004.¹¹⁸ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/analysis/578>>.

James, D. (2004). Stopping the FTAA: Venezuela. *Venezuela Analysis*. 23. února 2004.¹¹⁹ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/analysis/368>>.

¹¹⁵ ISSN nevedeno.

¹¹⁶ ISSN nevedeno.

¹¹⁷ ISSN nevedeno.

¹¹⁸ ISSN nevedeno.

- Jones, R. (2007). Hugo Chávez versus RCTV. *Venezuela Analysis*. 30. května 2007.¹²⁰ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/analysis/2418>>.
- Klepal, J. (1999). Hugo Chávez - Nová perspektiva pro Venezuelu? *Asociace pro mezinárodní otázky*.¹²¹ Dostupné na WWW: <http://www.amo.cz/cz/o_nas/diskuse/historie_a_shrnuti_diskusi/index.php?ID=&shrnuti=ano&IDdiskuse=17>.
- Kott, A. (2009). OPEC and Latin America: Challenges in Venezuela and Ecuador As Trinidad Summit Looms. *Council on Hemispheric Affairs*.¹²² Dostupné na WWW: <<http://www.coha.org/opec-and-latin-america-challenges-in-venezuela-and-ecuador-as-trinidad-summit-looms/>>.
- Madrid, R. (2008). A Comparison of Bolivia, Brazil, Chile and Venezuela. *Latin American Network Information Center, University of Texas*.¹²³ Staženo dne 5. května 2010 z WWW: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/portal/portal089/leftist.pdf>>.
- Maloney-Risner, R. (2009). Development of the United Socialist Party of Venezuela. *Venezuela Analysis*. 12. listopadu 2009.¹²⁴ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/analysis/4929>>.
- Parma, A.; Wilpert, G. (2005). Three Key Venezuela Opposition Parties Declare Withdrawal From Elections. *Venezuela Analysis*. 29. listopadu 2005.¹²⁵ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/news/1496>>.

¹¹⁹ ISSN nevedeno.

¹²⁰ ISSN nevedeno.

¹²¹ ISSN nevedeno.

¹²² ISSN nevedeno.

¹²³ ISSN nevedeno.

¹²⁴ ISSN nevedeno.

¹²⁵ ISSN nevedeno.

- Radačičová, S. (2007). Bolivijský prezident Morales: rok ve funkci. Asociace pro mezinárodní otázky. 19. ledna 2007.¹²⁶ Dostupné na WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/bolivijsky-prezident-morales-rok-ve-funkci.html>>.
- Radačičová, S. (2009). Bolívie: situace před klíčovým referendem. Asociace pro mezinárodní otázky. 22. ledna 2009.¹²⁷ Dostupné na WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/bolivie-situace-pred-klicovym-referendem.html>>.
- Springerová, P. (2007). Bolívijská pravice. *Cevro*. Roč. 3. Číslo 3/2007.¹²⁸ Dostupné na WWW: <<http://www.cevro.cz/cs/cevrorevue/aktualni-cislo-on-line/2007/3/194984-bolivijska-pravice.html>>.
- Suggett, J. (2010). Bolivia and Venezuela to Form Six Joint Companies for Energy and Food Security. *Venezuela Analysis*. 30. dubna 2010.¹²⁹ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/news/5321>>.
- Weisbrot, M.; Ray, R.; Sandoval, L. (2009). The Chávez Administration At 10 Years: The Economy and Social Indicators, 2009. *Centre for Economic and Policy Research, Washington, D.C.* Číslo 2/2009, s. 11 – 17.¹³⁰ Staženo dne 22. dubna 2010 z WWW: <<http://www.cepr.net/documents/publications/venezuela-2009-02.pdf>>.
- Wilpert, G. (2006). The Meaning of 21st Century Socialism for Venezuela. *Venezuela Analysis*. 11. července 2006.¹³¹ Dostupné na WWW: <<http://venezuelanalysis.com/analysis/1834>>.

¹²⁶ ISSN neuvedeno.

¹²⁷ ISSN neuvedeno.

¹²⁸ ISSN neuvedeno.

¹²⁹ ISSN neuvedeno.

¹³⁰ ISSN neuvedeno.

¹³¹ ISSN neuvedeno.

D) Novinové články

- Barrowclough, A. (2009). Changes to Venezuela constitution could keep Hugo Chávez in power for years. Deník *Times*, 15. ledna 2009. Dostupné na WWW: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_america/article5520699.ece>.
- Byrne, J. (2003). Venezuela – Bolivarian Revolution. *Foreign Correspondent*, 3. června 2003. Dostupné na: <<http://www.abc.net.au/foreign/stories/s882059.htm>>.
- Carrol, R. (2006). Bolivia passes major land reform. Deník *Guardian*, 29. listopadu 2006. Dostupné na: <<http://www.guardian.co.uk/world/2006/nov/29/bolivia>>.
- Crabtree, J. (2006). Evo Morales's challenge. Internetový zpravodajský server *Open Democracy*, 25. ledna 2006. Dostupné na WWW: <http://www.opendemocracy.net/democracy-protest/morales_3210.jsp>.
- Devereux, Ch. (2009). Barack, meet Hugo. Hugo, meet Barack. Zpravodajský server *Global Post*, 17. dubna 2009. Dostupné na WWW: <<http://www.globalpost.com/notebook/venezuela/090417/barack-meet-hugo-hugo-meet-barack>>.
- Gazdík, R. (2009). Bolívie hlasuje o Moralesově ústavě, indiáni mají jasno. Server *Aktuálně*, 25. ledna 2009. Dostupné na WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/amerika/clanek.phtml?id=627880>>.
- Golgo, F. (2007). Jak přelstít Cháveze: RCTV zase vysílá. *Britské listy*, 17. července 2007. Dostupné na WWW: <<http://www.britske-listy.cz/art/35303.html>>.
- Isacson, A. (2008). The Colombia – Venezuela – Ecuador Tangle. Internetový zpravodajský server *Open Democracy*, 17. března 2008. Dostupné na WWW: <http://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/the_colombia_venezuela_ecuador_tangle>.

- Lee, M. (2008). US puts Bolivia on drugs blacklist. *USA Today*, 16. září 2008. Dostupné na WWW: <http://www.usatoday.com/news/washington/2008-09-16-902623970_x.htm>.
- Lindsay, R. (2003). The Contradictions of Coca Eradication in Bolivia. *Narco News*, 15. února 2003. Dostupné na WWW: <<http://www.narconews.com/Issue28/article625.html>>.
- Poe, A. (2009). Speculation Continues on Relocation of Manta Air Base. *Just Facts*, 22. ledna 2009. Dostupné na WWW: <<http://justf.org/taxonomy/term/21>>.
- Pretel, E. A. (2009). Venezuela Exhumes Unnamed Dead In Riot Investigation. *Reuters*, 21. září 2009. Dostupné na WWW: <<http://www.reuters.com/article/idUSN21321293>>.
- Rizvi, H. (2009). „Change“ Predictor for U.S. – Bolivia Relations. *One World*, 29. ledna 2009. Dostupné na WWW: <<http://us.oneworld.net/article/359813-change-predicted-us-bolivia-relations>>.
- Rohter, L. (2001). Marcos Pérez Jiménez, 87, Venezuela Ruler. *Deník New York Times*, 22. září 2001. Dostupné na WWW: <<http://www.nytimes.com/2001/09/22/world/marcos-perez-jimenez-87-venezuela-ruler.html?pagewanted=1>>.
- Springerová, P. (2008). Bolívie hledá cestu ze slepé uličky radikálního násilí. *Server Aktuálně*, 18. září 2008. Dostupné na WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/clanek.phtml?id=616677>>.
- Sturcke, J. (2007). Colombia – Venezuela relations heads towards deep freeze. *Deník Guardian*, 26. listopadu 2007. Dostupné na WWW: <<http://www.guardian.co.uk/world/2007/nov/26/venezuela.colombia>>.

E) Internetové zdroje

(datum poslední aktualizace 10. 9. 2010)

Alternativní zpravodajská stránka (*Counter Currents*):

<http://www.countercurrents.org>

Americký deník Miami Herald (*Miami Herald*): <http://www.miamiherald.com>

Americký deník New York Times (*The New York Times*):

<http://www.nytimes.com>

Americké televizní zpravodajství (*Public Broadcasting Service*):

<http://www.pbs.org>

Americký zpravodajský portál (*Cable News Network*): <http://www.cnn.com>

Analytické zpravodajství (*Open Democracy*): <http://www.opendemocracy.net>

Andské společenství (*Comunidad Andina*): <http://www.comunidadandina.org>

Argentinský zpravodajský portál (*Página 12*): <http://www.pagina12.com.ar>

Asociace pro mezinárodní otázky: <http://www.amo.cz>

Blízkovýchodní zpravodajský portál (*Gulf News*): <http://www.gulfnews.com>

Britský čtvrtletník Mezinárodní socialismus (*International Socialism*):

<http://www.isj.org.uk>

Britský zpravodajský portál (*British Broadcasting Corporation*):

<http://www.bbc.co.uk>

Informační stránky o Bolívii (*The Bolivia Information Forum*):

<http://www.boliviainfoforum.org.uk>

Informační stránka o Venezuele (*Venezuela Tuya*):

<http://www.venezuelatuya.com>

Interamerická komise pro lidská práva (*Inter-American Commission On Human Rights*): <http://www.cidh.oas.org>

Komunistická strana Venezuely (*Partido Comunista de Venezuela*):
<http://www.tribuna-popular.org>

Mezinárodní organizace Mercosur (*Mercosur*): <http://www.mercosur.int>

Mezinárodní zpravodajský portál (*Global Post*): <http://www.globalpost.com>

Ministerstvo zahraničních věcí USA (*U.S. Department of State*):
<http://www.state.gov>

Národní volební rada Bolívie (*Corte Nacional Electoral*):
<http://www.cne.org.bo>

Národní volební rada Venezuely (*Consejo Nacional Electoral*):
<http://www.cne.gob.ve>

Oficiální stránky bolivijského prezidenta Evo Moralese (*Evo Morales*):
<http://www.evomorales.net>

Politická strana Acción Democrática (*Acción Democrática*):
<http://acciondemocratica.org.ve>

Portál mezinárodního zpravodajství (*Pulitzer Center*):
<http://www.pulitzercenter.org>

Rada mezinárodních vztahů (*Council On Foreign Relations*):
<http://www.cfr.org>

Sandiegská univerzita (*San Diego State University*): <http://www.sdsu.edu>

Stránky Chávezova televizního programu Alo Presidente (*Alo Presidente*):
<http://www.alopresidente.gob.ve>

Stránky Georgetownské univerzity (*University of Georgetown*):
<http://www.georgetown.edu>

Stránky amerického nezávislého výzkumného Petersonova institutu (*Peterson Institute for International Economics*): <http://www.petersoninstitute.org>

Stránky provládní venezuelské iniciativy (*Hands Off Venezuela*):
<http://www.handsoffvenezuela.org>

Stránky venezuelské vlády (*Portal Gobierno de Línea de Venezuela*):

<http://www.gobiernoenlinea.gob.ve>

Stránky venezuelského rádia (*Radio Nacional de Venezuela*):

<http://www.rnv.gov.ve>

Stránky zabývající historií Latinské Ameriky (*Latin American History*):

<http://latinamericanhistory.about.com>

Ústřední zpravodajské služby USA (*Central Intelligence Agency*):

<http://www.cia.gov>

Venezuelská ropná společnost PDVSA (*PDVSA*): <http://www.pdvsa.com>

Venezuelský zpravodajský portál (*Analitica.com*): <http://www.analitica.com>

Venezuelský zpravodajský portál (*Globovision.com*):

<http://www.globovision.com>

Zpravodajská agentura (*Reuters*): <http://www.reuters.com>

Seznam zkratek

- AD** – Demokratická akce (*Acción Democrática*)
- ADN** – Strana demokratické akce (*Acción Democrática Nacionalista*)
- ALBA** – Bolívarovský svaz pro lid naší Ameriky (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*)
- ASP** – Shromáždění pro nezávislost lidu (*Asemblea por la Soberanía de los Pueblos*)
- BOLCONT** – Bolivijské mírové oddíly v Kongu (*The Bolivian Peacekeeping Force*)
- CA** – Andské společenství (*Cominudad Andina*)
- Caricom** – Caricom (*The Caribbean Community and Common Market*)
- CEPR** – Centrum pro ekonomickou a politickou analýzu (*Centre for Economic and Policy Research*)
- CIA** – Ústřední zpravodajská služba (*Central Intelligence Agency*)
- CMR** – Republikánská rada morálky (*Consejo Moral Republicano*)
- CNE** – Národní volební soud (*Corte Nacional Electoral*)
- CNE** – Státní volební rada (*Consejo Nacional Electoral*)
- CONDEPA** – Svědomí vlasti (*Consciencia de la Patria*)
- COPEI** – Výbor pro nezávislou volební politickou organizaci (*Comité de Organización Política Electoral Independiente*)
- DEA** – Národní úřad pro kontrolu obchodu s drogami (*Drug Enforcement Administration*)
- FARC** – Revoluční ozbrojené síly Kolumbie (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*)
- FTAA** – Panamerická zóna volného obchodu (*Free Trade Area of Americas*)
- IACHR** – Interamerická komise pro lidská práva (*Inter-American Commission on Human Rights*)
- LCR** – Příčina R (*La Causa R*)
- MAS** – 1) Hnutí k socialismu (*Movimiento Al Socialismo*)
2) Hnutí k socialismu – Politický nástroj suverenity lidu (*Movimiento*)

Al Socialismo – Instrumento Político por la Soberanía de los Pueblos)

MBR 200 – Revoluční bolívarovské hnutí 200 (*Movimiento Bolivariano Revolucionario*)

Mercosur – Jihoamerická zóna volného obchodu (*Mercado Común del Sur*)

MIR – Hnutí revoluční levice (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*)

MVR – Hnutí V. republika (*Movimiento V. República*)

NED – Národní nadace pro demokracii (*National Endowment for Democracy*)

OAS – Organizace amerických států (*Organization of American States*)

OPEC – Organizace států vyvážejících ropu (*Organization of Petroleum Exporting Countries*)

OTI – Úřad pro přechodové iniciativy (*Office for Transition Initiatives*)

PA – Andský pakt (*Pacto Andino*)

PAE – Program školní výživy (*Programa Alimenticio Escolar*)

PCV – Komunistická strana Venezuely (*Partido Comunista de Venezuela*)

PODEMOS – Sociálnědemokratická síla (*Poder Democrático y Social*)

PPB-CN – Pokrokový plán pro Bolívii – Národní shoda (*Plan Progreso para Bolivia – Concertación Nacional*)

PSUV – Spojená socialistická strana Venezuely (*Partido Socialista Unido de Venezuela*)

RCTV – Venezuelská televizní stanice RCTV (*Radio Caracas Television*)

TCC – Carterovo centrum (*The Carter Center*)

UCS – Občanská solidární jednota (*Unidad Cívica Solidaridad*)

UN – Fronta národní jednoty (*Frente de Unidad Nacional*)

UN – Organizace spojených národů (*United Nations*)

URD – Demokratický republikánský svaz (*Unión Republicana Democrática*)

USAID – Americká agentura pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development*)

YPFB – Bolivijská státní těžařská firma (*Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos*)